ÒÖßÎÐåÐÔ ÕÒÙÎàåÚ
ÐÖÎ àÔÚ ÝÞÜåÕÔßÔ àÔß ÖßÜàÔàÎß àåÚ âáØ
ßàÔÚ Ò×ÝÎÖÑÒáàÖ×Ô ÑÖÎÑÖ×ÎßÖÎ

ÏÜÔÕÔàÖ×Ü Ò×ÝÎÖÑÒáàÖ×Ü áØÖ×Ü

ÐÖÎ àÎ

ßãÜØÖ×Î ÒÐãÒÖÞÖÑÖÎ ÙÎÕÔÙÎàåÚ

ÕÒàÖ×Ôß ×ÎàÒáÕáÚßÔß

ÐáÙÚÎßÖÜ

ÖåÎÚÚÖÚÎ

<ÝÜáÞÐÒÖÜ ÒÕÜÖ×Ôß ÝÎÖÑÒÖÎß ×ÎÕ ÔÞÔß×ÒáÚÌàåÚ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ

ÒáÞåÝÎæ×Ô ÔÜåßÕ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Η Πράξη συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ)

ÒÝÖßàÔÙÜÚÖ×Ô ÜÙÎÑÎ ÒÞÐÜá

ÝÎÚÒÝÖßàÔÙÖÜ ÖåÎÚÚÖÚåÚ Î Ý Õ		ÝÎÚàÒÖÜÝÎÚÒÝÖßàÔÙÖÜ ÝÎÚÒÝÖßàÔÙÖÜ	
Μαραγκουδάκη Ε. *Επ. Καθηγήτρια*	Δεληγιάννη - Κουϊμτζή Β. *Καθηγήτρια*	Καντζάρα Β. *Λέκτορας*	Γκασούκα Μ. *Διδάσκουσα με το Π.Δ. 407*
Μαυρογιώργος Γ. *Καθηγητής*	Ζιώγου - Καραστεργίου Σ. *Καθηγήτρια*	Παραδείση Μ. *Λέκτορας*	
Αθανασιάδης Θ. *Λέκτορας*	Κογκίδου Δ. *Καθηγήτρια*	Στρατηγάκη Μ. *Επ. Καθηγήτρια*	
Παλαιολόγου Α. *Επ. Καθηγήτρια*	Τρέσσου Ε. *Αν. Καθηγήτρια*		
Σιάνου Ε. *Αν. Καθηγήτρια*			

ÒÞÒáÚÔàÖ×Ô ÜÙÎÑÎ (ÞÐÜá

Εξωτερικοί Συνεργάτες/Συνεργάτιδες και Διορισμένοι/Διορισμένες Εκπαιδευτικοί* με έδρα τα Ιωάννινα, τη Θεσσαλονίκη και την Αθήνα

àÜ áØÖ×Ü

Το é ù ü û περιλαμβάνει:

- ✓ Βιβλίο - εγχειρίδιο για τις/τους εκπαιδευτικούς (ασκήσεις ευαισθητοποίησης)
- ✓ Βιβλίο - εγχειρίδιο για τις/τους νηπιαγωγούς
- ✓ Βιβλίο - Φύλο και Νέα Επαγγέλματα
- ✓ Βιβλίο - Δοκίμια
- ✓ Φυλλάδια συμπληρωματικά των σχολικών εγχειριδίων

Το ó ÷ ñ ö ý û ù õ περιλαμβάνει:

- ✓ Οπτικοακουστικό/ πολυμεσικό υλικό
  2 CD-ROM και 2 DVD - 1 για κάθε ηλικιακή ομάδα
  (11-15 χρονών και 15-18 χρονών)
  1 CD-ROM για τις/τους νηπιαγωγούς
- ✓ Δικτυακό τόπο

---

* Στην ιστοσελίδα του Έργου αναφέρονται τα ονόματα των μελών της ερευνητικής ομάδας του Έργου, όπως και των Στελεχών του ΥΠΕΠΘ και των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην πιλοτική εφαρμογή του υλικού στα σχολεία.

Το υλικό που κρατάτε στα χέρια σας συνδέεται με την πράξη 4.1.1.δ. «Παραγωγή βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού για την εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία» και εντάσσεται στον Άξονα Προτεραιότητας 4 του ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ («Προγράμματα υποστήριξης της αρχικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης για γυναίκες»).

Η Πράξη συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ).

ß Ò Ø Ö Ñ Ü Ý Ü Ö Ô ß Ô & W 3 Ò × à á Ý å ß Ô
«ΛΙΘΟΓΡΑΦΙΑ» Ι. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ - Θ. ΨΑΡΡΑΣ
Νέα Ραιδεστός - Θεσσαλονίκη - Τηλ.: 2310.466.776 - Fax: 2310.466.699

â õ ÷ û ÷ û ï õ ö ê Ò ü õ ø é ÷ ñ õ í × û ÿ û Ò ÷ é ù ó

âáØØÎÑÖÜ ÐáÙÚÎßÖÜá ÕÒàÖ×Ôß ×ÎàÒáÕáÚßÔß

Ðñ ýïëí Ñû î÷ó öíõ Ò ðûúëí Ýè öû

Òúñ èÿ óöíù í ñúêþ îõî÷ëí

â ÿõöê èÏúóþ
â ÿõöê èÐúóþ

ãóøñëí èÏúóþ
ãóøñëí èÐóþ

Òýïíÿ óýõíö þ ûðóï ÞÐ âøùíÿöëûþ Ï
Òýïíÿ óýõíö þ ûðóï ÞÐ âøùíÿöëûþ Ð

Òýïíÿ óýõíö þ ûðóï ÞÐ ãóûóÿñëúþ Ï
Òýïíÿ óýõíö þ ûðóï ÞÐ ãóûóÿñëúþ Ð

Ý÷óýû ûýõöê Ð øùíÿëû Ïõî÷ëû Ùíôó ê
Ý÷óýû ûýõöê Ð øùíÿëû àñ ýèðõû Ùíôó ê

àñ ùû÷ûïëí ïõí û´ïþøøùíîÿöëûéþ Î
àñ ùû÷ûïëí ïõí û´ïþøøùíîÿöëûéþ Ï

Ùíôóøí õöàèÎúóþ
Ùíôóøí õöàèÏúóþ
Ùíôóøí õöàèÐóþ

Ðñ ïýí ëíàÎèúóþ
Ðñ ïýí ëíàÏèúóþ

Ïõû÷ûïëàíèÎúóþ
Òýïíÿ óýõíö þ Üðóï´þàÏèõúó÷þûïëíþ Î
Ïõû÷ûïëàíèÐúóþ
Òýïíÿ óýõíö þ Üðóï´þàÏèõúó÷þûïëíþ Ð

ÝÖÚÎ×Îß ÝÒÞÖÒãÜÙÒÚåÚ

Î ÙÒÞßÜÝåÞÜ Τα Συμπληρωματικά Φυλλάδια ... 9

Ï ÙÒÞÜß ÑÒ Ανάλυση σχολικών εγχειριδίων ... 17
Òõÿíï ïê ... 17
ß û÷õöè Òï ñõýëðõí ... 17
ß ù íö õöéþ Üøèðñþ ... 19
×í óïûýëñþ Îùè÷ ÿóþ ... 20
1. Γλωσσικός Σεξισμός ... 22
1. Χρήση του αρσενικού γένους για να δηλώσει και τα δύο γένη ... 22
2. Χρήση των λέξεων «άνθρωπος», «παιδί» ... 25
3. Ονομαστικές αναφορές ... 28
4. Χρήση των αντωνυμιών και επιθέτων ... 29
2. Επαγγέλματα ... 30
3. Δραστηριότητες ... 34
1. Οικιακές δραστηριότητες ... 34
2. Οικονομικές δραστηριότητες ... 35
3. Ψυχαγωγικές δραστηριότητες ... 35
4. Πολιτικοκοινωνικές δραστηριότητες ... 36
4. Διάσημα Πρόσωπα ... 39
5. Πρωταγωνιστικοί Ρόλοι ... 41
6. Στερεοτυπικά Χαρακτηριστικά - Συμπεριφορές των Φύλων ... 45
7. Φωνή και στα δύο Φύλα ... 48
8. Η Εικόνα της Οικογένειας ... 52

Ð ÙÒÞÜß Επίλογος ... 55
Ñ ÝÞÜàÒÖÚÜÙÒÚÔ ÏÖÏØÖÜÐÞÎâÖÎ ... 57

Î ÙÒÞÜß ÝÞåàÜ
àí ß øü÷óý øí õöè â ÷÷èðõí

Για την εκπόνηση του Ιß øü÷óý øí õöû âροηγήθηκε μια ομάδα εργασίας εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων, διεξοδική μελέτη των κειμένων και της εικονογράφησης των νέων σχολικών εγχειριδίων του δημοτικού σχολείου με στόχο να εντοπιστούν περιπτώσεις που συντηρούν κοινωνικά στερεότυπα για τους ρόλους των φύλων. Τα σχολικά βιβλία αποτελούν τα καθημερινά εργαλεία δουλειάς για το διδακτικό προσωπικό. Όταν μάλιστα, όπως συμβαίνει στη χώρα μας, υπάρχει ένα και μοναδικό σχολικό εγχειρίδιο για κάθε γνωστικό αντικείμενο και κάθε τάξη τότε γίνεται το κύριο μέσο διεκπεραίωσης του εκπαιδευτικού έργου. Είναι σημαντικό λοιπόν να εντοπιστούν και να σχολιαστούν προκειμένου να αποδυναμωθούν παραδείγματα που προάγουν στερεότυπους ρόλους για τα φύλα.

ß û÷õöè ñï ñõýëðõí öíõ ðõíöýëÿñõþ ÷ ù

— Τα σχολικά εγχειρίδια είναι ένα μέσο μεταφοράς γνώσεων και δεξιοτήτων αλλά και ένα βασικό μέσον κοινωνικοποίησης. Με αυτή την έννοια, το εκπαιδευτικό υλικό μπορεί να είναι σημαντικός παράγοντας στην επίτευξη της εκπαιδευτικής ισότητας (ή ανισότητας). Εκπαιδευτικό υλικό χωρίς διακρίσεις φύλων, είναι βέβαιο ότι διευκολύνει την επίτευξη ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση. Για την επίτευξη όμως της ισότητας μέσω της εκπαίδευσης, απαιτούνται και άλλα μέτρα σε θεσμικό και ατομικό επίπεδο.

— Τα νέα σχολικά εγχειρίδια έχουν σημειώσει θετικά βήματα στον τομέα των στερεοτύπων. Εξακολουθούν ωστόσο να αναπαράγουν έμφυλες ασυμμετρίες, γεγονός που δεν συμβάλλει στην προώθηση της ισότητας των φύλων.

— Ο Νόμος 1566/1985, άρθρο 1, παρ. 1, ορίζει ότι σκοπός της εκπαίδευσης είναι να συμβάλει στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών/τριών ανεξάρτητα από φύλο, ώστε να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες. Η σεξιστική αντιμετώπιση των μαθητών και μαθητριών και ο περιορισμός τους μέσα σε αυστηρά έμφυλες οριοθετήσεις, δεν είναι συμβατή με τον παραπάνω νομοθετημένο σκοπό της εκπαίδευσης. Τα στερεότυπα που καταγράφονται στα σχολικά εγχειρίδια αναστέλλουν, και σε μεγάλο βαθμό ακυρώνουν την απρόσκοπτη, ολόπλευρη και ελεύθερη ανάπτυξη των παιδιών.

— Σχολικά εγχειρίδια με παραδοσιακές διχοτομίες ως προς το φύλο αλλά και γενικότερα, εκπαιδευτικό υλικό που ανταποκρίνεται στα ενδιαφέροντα του ενός μόνον φύλου, νομιμοποιεί μια συγκεκριμένη κοινωνική πραγματικότητα για τη θέση του άλλου φύλου.

àõ úéýû øñ íü éýñ ùñþ ïõí û ñöüíõðñ õö ÷

— Η σεξιστική γλώσσα επηρεάζει τις αντιλήψεις των παιδιών για την πραγματικότητα. Τα στερεότυπα για τους ρόλους των φύλων επηρεάζουν την αντίληψη των παιδιών για τον κόσμο.

— Εκπαιδευτικό υλικό χωρίς διακρίσεις φύλων αυξάνει τα κίνητρα των παιδιών για μάθηση. Εκπαιδευτικό υλικό χωρίς προκαταλήψεις που ανταποκρίνεται στα ενδιαφέροντα και των δύο φύλων διευρύνει τις δυνατότητες αγοριών και κοριτσιών για μάθηση. Από ερευνητικά δεδομένα σχετικά με το ενδιαφέρον των παιδιών για το μη σεξιστικό υλικό προκύπτει ότι: α) τα κορίτσια προτιμούν γυναικείους κύριους χαρακτήρες, ανεξάρτητα από το ρόλο που υποδύονται, β) ενώ και τα αγόρια προτιμούν ανδρικούς χαρακτήρες και δείχνουν μεγαλύτερη προτίμηση σε ιστορίες με παραδοσιακά ανδρικό περιεχόμενο, ανεξάρτητα από το φύλο του χαρακτήρα, γ) ιστορίες που εμπεριέχουν πρωταγωνιστικούς ρόλους που δεν είναι σύμφωνοι με τα στερεότυπα δεν απορρίπτονται από τα παιδιά και σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα προτιμούνται, δ) η ύπαρξη γυναικείων κύριων χαρακτήρων και το μη σεξιστικό περιεχόμενο ενός εκπαιδευτικού υλικού μπορεί να συμβάλλει στην αύξηση του ενδιαφέροντος των παιδιών για το υλικό. Όταν τα κορίτσια/γυναίκες παρουσιάζονται σε μη στερεότυπους ρόλους, τότε αυξάνεται και το ενδιαφέρον των αγοριών για το υλικό.

— Εκπαιδευτικό υλικό χωρίς διακρίσεις φύλων διευρύνει τις στάσεις των παιδιών για τους ρόλους των φύλων. Σύμφωνα με ερευνητικά δεδομένα για το μη σεξιστικό υλικό σε έντυπη ή και άλλη μορφή: α) η επαφή των παιδιών, ιδιαίτερα των μικρών παιδιών, με σεξιστικό εκπαιδευτικό υλικό μπορεί να αυξήσει τις σεξιστικές αντιλήψεις τους, β) η επαφή των παιδιών με μη σεξιστικό εκπαιδευτικό υλικό και με υλικό που εμπεριέχει χαρακτήρες του ίδιου φύλου με αυτά έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση των σεξιστικών αντιλήψεων σε άτομα από 3 έως τουλάχιστον 22 ετών, γ) οι επιδράσεις του μη σεξιστικού εκπαιδευτικού υλικού συνήθως δεν γενικεύονται σε περιοχές που δεν καλύπτονται από το υλικό –ιδιαίτερα σε παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας– αν και μπορεί να υπάρξουν γενικεύσεις για μεγαλύτερα παιδιά, δ) η αλλαγή στάσεων προς μη σεξιστική κατεύθυνση είναι μεγαλύτερη στις περιπτώσεις που υπάρχει μεγαλύτερη έκθεση των παιδιών σε τέτοιο υλικό.

— Εκπαιδευτικό υλικό χωρίς διακρίσεις φύλων επηρεάζει τη γνώση των παιδιών για τους ρόλους των φύλων και το περιεχόμενό τους. Δηλαδή βοηθάει τα παιδιά να αποκτήσουν ρόλους ευέλικτους, γεγονός που επιτρέπει αργότερα να κάνουν εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές βασισμένες περισσότερο στα ενδιαφέροντά τους και όχι προκαθορισμένες με βάση το φύλο τους.

— Εκπαιδευτικό υλικό χωρίς διακρίσεις φύλων συμβάλλει στην κατανόηση του περιεχομένου. Το εκπαιδευτικό υλικό σχεδιάζεται για να βοηθά τα παιδιά, αγόρια και κορίτσια, στη μάθηση του περιεχομένου του κάθε γνωστικού αντικειμένου και στην από-

κτηση δεξιοτήτων. Τα ερευνητικά δεδομένα που έχουμε σχετικά με την επίδραση του μη σεξιστικού εκπαιδευτικού υλικού σε σύγκριση με το σεξιστικό όσον αφορά την ανάκληση του περιεχομένου τους, δεν είναι απολύτως σαφή έως τώρα. Αυτό συμβαίνει γιατί υπάρχουν και άλλοι παράγοντες, όπως η ηλικία, η γνώση για το περιεχόμενο των ρόλων των φύλων, ο βαθμός των στερεότυπων αντιλήψεων κ.ά. που μπορεί να έχουν σχέση με την ανάκληση του υλικού από τους μαθητές και τις μαθήτριες.

Το «Συμπληρωματικό Φυλλάδιο» έχει ως στόχο την εξοικείωση των εκπαιδευτικών με:

- τον εντοπισμό σεξιστικών στοιχείων στο εκπαιδευτικό υλικό και τη σταδιακή και συστηματική αποδόμησή τους,
- την εισαγωγή στην εκπαιδευτική διαδικασία της θεματικής του φύλου και τον εμπλουτισμό της με πρόσθετο μη σεξιστικό εκπαιδευτικό υλικό που το ίδιο το διδακτικό προσωπικό θα επιλέγει ή/και θα παράγει.

Ò ù ù û õ û ÷ û ï õ ö ê í ü û ÿ í ê ù õ ÿ ó

Το φύλο είναι ένα μόνο μέρος της ταυτότητάς μας. Υπάρχουν και άλλα κοινωνικά χαρακτηριστικά που διαπλέκονται με το φύλο και καθορίζουν την ταυτότητά μας. Για να κατανοήσουμε την καταπίεση, την εξουσία και τα προνόμια που συνδέονται με το φύλο πρέπει να βλέπουμε και τις άλλες διαστάσεις. Σε ζητήματα που αφορούν τα στερεότυπα του φύλου συναντώνται συχνά ορισμένες έννοιες όπως:

ß ñ ú õ ÿ ó ê ó ê ï ò το σύνολο των αντιλήψεων, στάσεων και πρακτικών με βάση τις οποίες θεσμοθετείται η κοινωνική ανισότητα εις βάρος του ενός φύλου, καθώς και η μεροληπτική αντιμετώπισή του. Στις δυτικές κοινωνίες, όπου η θεσμική κυριαρχία ανήκει στους άνδρες, θύματα του σεξισμού είναι κυρίως οι γυναίκες, οι οποίες –ως κοινωνική ομάδα– θεωρούνται υποδεέστερες των ανδρών, με αποτέλεσμα να γίνονται συχνά αντικείμενα καταπίεσης ή/και εκμετάλλευσης από αυτούς. Θα πρέπει να σημειώσουμε ωστόσο ότι τόσο οι γυναίκες όσο και οι άνδρες δεν αποτελούν ομοιογενείς κοινωνικές ομάδες, με συνέπεια, να μην κυριαρχούν όλοι οι άνδρες πάνω σε όλες τις γυναίκες, καθώς υπάρχουν και άνδρες που καταπιέζουν ή/και εκμεταλλεύονται άλλους άνδρες, αλλά και γυναίκες που κυριαρχούν πάνω σε άνδρες.

Ο σεξισμός αποτελεί ιδεολογικό εργαλείο υπεράσπισης και διατήρησης της έμφυλης ασυμμετρίας, ερμηνεύοντας και δικαιολογώντας ως «φυσικές» πολλές κοινωνικές πρακτικές. Εκπαιδευτικά συστήματα που δεν αμφισβητούν το σεξισμό συντελούν στη διατήρηση και αναπαραγωγή αυτής της έμφυλης ασυμμετρίας. Η σεξιστική αντιμετώπιση των μαθητών/τριών δεν ανταποκρίνεται στους νομοθετημένους σκοπούς της εκπαίδευσης καθώς περιορίζει την ανάπτυξη των παιδιών μέσα από αυστηρές έμφυλες οριοθετήσεις.

Ç ø ÷ í ÿ ñ ý ñ ê ï ò κοινές υπεραπλουστευμένες εικόνες που επικρατούν σε μια κοινωνία για τα χαρακτηριστικά που έχουν ή θα πρέπει να έχουν τα φύλα –χωρίς να

λαμβάνονται υπόψη οι διάφορες έμφυλες ατομικές διαφορές μεταξύ των υποκειμένων. Αυτές οι εικόνες συχνά συνοδεύονται από προκαταλήψεις, δηλαδή από μια ευνοϊκή ή δυσμενή προδιάθεση και στάση για το ένα φύλο. Τα στερεότυπα των φύλων είναι βαθιά ριζωμένα στις κοινωνικές αντιλήψεις και στις πολιτισμικές παραδόσεις κάθε κοινωνικής ομάδας.

Ù ó ÿ ñ ú õ ÿ õ ö ñ ö ü í θεωρείται το υλικό από το οποίο απουσιάζουν οι παραδοσιακοί στερεότυποι έμφυλοι διαχωρισμοί και στο οποίο (α) οι γυναίκες είναι παρούσες, (β) προβάλλεται η συνεισφορά τους σε όλους τους τομείς και (γ) εμπεριέχονται οι μεταβαλλόμενοι ρόλοι των ανδρών και των γυναικών. Είναι το υλικό το οποίο παρουσιάζει ισότιμα έμφυλα μοντέλα –σε παραδοσιακούς και μη ρόλους– και έννοιες, κρατώντας ταυτόχρονα μια ουδετερότητα ως προς την αμφισβήτηση αυτών των έμφυλων στερεότυπων διακρίσεων.

Î ù õ ÿ ñ ú õ ÿ õ ö ñ ö ü í θεωρείται το υλικό από το οποίο όχι μόνο απουσιάζουν στοιχεία σεξισμού και έμφυλων διακρίσεων, αλλά, επιπλέον, παρέχονται εναλλακτικές θεωρήσεις και προτείνονται ρόλοι έτσι ώστε να απεικονίζεται πιο ρεαλιστικά η πραγματικότητα. Αντι-σεξιστικό εκπαιδευτικό υλικό είναι αυτό που προτρέπει μαθητές /τριες να αμφισβητήσουν κριτικά και να δράσουν συστηματικά για την εξάλειψη του σεξισμού και της έμφυλης ασυμμετρίας.

ß ñ ú õ ÿ ø þ ÿ û ð õ ð í ö õ ö ÷ õ ö

Σε ένα διδακτικό υλικό που είναι σεξιστικό, φαίνεται ότι οι ικανότητες, οι δεξιότητες, οι επαγγελματικές επιλογές, οι συμπεριφορές και γενικότερα οι δυνατότητές μας, ορίζονται και καθορίζονται με βάση το φύλο μας. Αυτή η σεξιστική οπτική έχει επιπτώσεις στην ανάπτυξη των φιλοδοξιών στα αγόρια και τα κορίτσια καθώς και στη διαμόρφωση της αυτοεικόνας τους μέσω των προτεινόμενων μοντέλων ρόλων. Είναι σημαντικό λοιπόν οι εκπαιδευτικοί να έχουν τις γνώσεις και τις δεξιότητες που χρειάζονται τόσο για να ανιχνεύουν το σεξισμό όσο και για να επιλέγουν ή να δημιουργούν μη σεξιστικό υλικό.

Οι πιο συχνές μορφές προκατάληψης που καταγράφονται διεθνώς στο διδακτικό υλικό και αφορούν στην ποιοτική και ποσοτική εκπροσώπηση των δύο φύλων και στη χρήση σεξιστικής γλώσσας είναι:

— *Η απουσία ή η σχεδόν ανύπαρκτη παρουσία* κάποιας κοινωνικής ομάδας

— *Η χρήση έμφυλων στερεότυπων* (ρόλων, επαγγελμάτων, συμπεριφορών, δραστηριοτήτων) –θετικών ή αρνητικών- για την περιγραφή κάθε κοινωνικής ομάδας.

— *Ανισομέρεια και επιλεκτικότητα* καθώς σε ορισμένες περιπτώσεις παρουσιάζεται μια μόνον οπτική ή ερμηνεία ενός ζητήματος, μιας κατάστασης, ενός κοινωνικού

φαινομένου, ή μιας κοινωνικής ομάδας. Τέτοιες υπεραπλουστευμένες εκδοχές διαστρεβλώνουν σύνθετα ζητήματα παραλείποντας σημαντικές διαστάσεις τους.

— *Μη ρεαλιστική εκδοχή του κόσμου* με σημαντική «παράλειψη» θεμάτων που δεν θεωρούνται κατάλληλα για τα παιδιά ή είναι πιθανόν να τα στεναχωρήσουν. Έτσι, αποσιωπούνται συχνά ζητήματα που έχουν σχέση με προκαταλήψεις, ρατσισμό, σεξισμό, φτώχεια, σεξουαλικότητα, εκμετάλλευση, κακοποίηση κ.ά. Κατ’ αυτόν τον τρόπο μειώνεται η δυνατότητα κατανόησης αυτών των θεμάτων από τα παιδιά και ενδεχομένως η δυνατότητα κοινωνικής παρέμβασης.

— *Αποσπασματικότητα και απομόνωση* ορισμένων θεμάτων για τα οποία θεωρείται σκόπιμο να υπάρξει ένα «ειδικό» κεφάλαιο στο βιβλίο ή μια «ξεχωριστή» παράγραφος και όχι ενσωμάτωσή τους ή διάχυσή τους στο σύνολο. Ενώ, για παράδειγμα, στο βιβλίο της ιστορίας είναι προτιμότερο να υπάρχει έστω και μία μόνον ενότητα με θέμα τις γυναίκες στο Βυζάντιο από το να μην υπάρχει καμιά αναφορά, ωστόσο ο τρόπος με τον οποίο προβάλλεται η ομάδα των γυναικών μέσα από τη συγκεκριμένη επιλογή (ως ξεχωριστό θέμα) δείχνει ότι τα μέλη της συγκεκριμένης ομάδας διαδραματίζουν υποδεέστερο και περιφερειακό ρόλο.

— *Σεξισμός στη γλώσσα.* Η γλώσσα μπορεί να είναι σημαντική πηγή προκατάληψης με πολλούς τρόπους (αναφέρονται παρακάτω αναλυτικά).

— *«Ψευδαίσθηση της ισότητας των φύλων».* Πρόκειται για ένα σχετικά πρόσφατο φαινόμενο, καθώς τα ζητήματα αυτά τα τελευταία χρόνια απασχόλησαν πιο συστηματικά την εκπαιδευτική κοινότητα σε αρκετές χώρες. Αναφέρεται στο γεγονός της κατ’ όνομα ή δήλωση για επικοινωνιακούς ή άλλους λόγους ενός υλικού ως μη σεξιστικού, ενώ στην πραγματικότητα η λεπτομερής ανάλυση αποδεικνύει το αντίθετο. Για παράδειγμα, αν και δηλώνεται στην εισαγωγή του βιβλίου ότι το βιβλίο απευθύνεται σε μαθητές και μαθήτριες μιας τάξης στο κείμενο και στις εικόνες του βιβλίου διαπιστώνεται ότι απευθύνεται μόνον στα αγόρια.

× í í ï ý í ê û ÿ ñ ú õ ÿ ø û ÿ û ð õ ð í ö õ ö ÷ õ ö

Ο εντοπισμός έμφυλων στερεοτύπων στο διδακτικό υλικό δεν είναι πάντα εύκολος καθώς τα στερεότυπα είναι συχνά αρκετά συγκαλυμμένα. Ένας δόκιμος και επιτυχής τρόπος που χρησιμοποιείται διεθνώς για τον εντοπισμό του σεξισμού στο διδακτικό υλικό είναι η διερεύνηση μέσω ερωτημάτων του σεξισμού στη γλώσσα, στην εικονογράφηση και στα κείμενα. Πιο συγκεκριμένα:

ß ó ï ÷ ÿ Διερευνάται αν γίνεται χρήση σεξιστικής γλώσσας.

Χρησιμοποιείται το αρσενικό γραμματικό γένος ως αντιπροσωπευτικό και του θηλυ-

κού; Αναφέρονται και οι δύο γραμματικοί τύποι στα γένη; Υπάρχουν λέξεις/εκφράσεις που υποτιμούν τις γυναίκες; Ποιες επικοινωνιακές στρατηγικές χρησιμοποιούνται ανάμεσα στα φύλα; (π.χ. ποιο φύλο ζητάει συνήθως το λόγο, θέτει τα θέματα προς συζήτηση, διακόπτει μια συζήτηση;).

ß ó ù ñ õ ö û ù ûΔιερεύνηση της ύπαρξη έμφυλης ασυμμετρίας στην εικονογράφηση του εξωφύλλου και του περιεχομένου.

Υπάρχει ισορροπία στον αριθμό των αγοριών/κοριτσιών, γυναικών/ανδρών που απεικονίζονται; Απεικονίζονται αγόρια και κορίτσια να εμπλέκονται σε δραστηριότητες που δεν εμπίπτουν στα στερεότυπα για τους ρόλους των φύλων; Σε ποιους χώρους εμφανίζονται κορίτσια/γυναίκες, αγόρια/άνδρες; (π.χ. εξωτερικός–εσωτερικός χώρος). Απεικονίζονται έμφυλα στερεότυπα; Ποιο φύλο πρωταγωνιστεί και ποιο είναι αθέατο/αφανές; Όταν απεικονίζονται αγόρια και κορίτσια σε κοινές δραστηριότητες τι ρόλους αναλαμβάνουν; Ποιο φύλο παρουσιάζεται ως ενεργητικό και ποιο ως παθητικό; Όταν ιστορικές φωτογραφίες αντανακλούν το σεξισμό μιας περιόδου, καταγράφεται το γεγονός στον υπότιτλο;

ß í ö ñ ë Διερευνάται η ύπαρξη έμφυλης ασυμμετρίας στο περιεχόμενο όλων των κειμένων.

Ποιο είναι το φύλο των συγγραφέων των εγχειριδίων και των κειμένων που επιλέγονται; Σε τι δραστηριότητες εμπλέκεται το κάθε φύλο; Ποιος είναι ο ρόλος των κοριτσιών/γυναικών; Θα μπορούσε το ίδιο κείμενο να χρησιμοποιηθεί αν οι κοινωνικοί ρόλοι των φύλων ήταν αντεστραμμένοι, αν δηλαδή στη θέση των γυναικών ήταν άνδρες και το αντίστροφο; Υπο-αντιπροσωπεύεται κάποιο φύλο και ποιοι είναι οι κυρίαρχοι χαρακτήρες; Ποιο είναι το φύλο του πρωταγωνιστικού χαρακτήρα; Ήρωες και ηρωίδες θαυμάζονται για τα ίδια χαρακτηριστικά και χρησιμοποιούνται τα ίδια κριτήρια για την επιτυχία; Τα ηγετικά χαρακτηριστικά και οι ηγετικές δεξιότητες μήπως συνδέονται με κάποιο φύλο; Ποιο είναι το φύλο που φαίνεται να προτείνει αξιόπιστες και τεκμηριωμένες λύσεις και να επιλύει στη πράξη τα προβλήματα που παρουσιάζονται;

Υπάρχουν ερμηνείες για κοινωνικά ζητήματα που έχουν σχέση με τα φύλα ή μήπως αντιμετωπίζονται ως αναπόφευκτες συνέπειες του βιολογικού φύλου; Συνδέονται τα θέματα της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού με τα φύλα και την κατανομή της εξουσίας; Μήπως παρουσιάζονται ως πρόβλημα οι ίδιες οι γυναίκες; Το περιεχόμενο ενθαρρύνει ενεργητικές συμπεριφορές και αντίσταση ή παθητική αποδοχή και από ποιο φύλο; Ποιο φύλο παραλείπεται και με ποιο σκοπό; Υπάρχουν έμφυλα στερεότυπα του χαρακτήρα και των δραστηριοτήτων, δηλαδή μήπως οι γυναίκες εμφανίζονται –επιγραμματικά– ικανές να «φροντίζουν» και οι άνδρες να «αναλαμβάνουν τις ευθύνες», «να είναι πετυχημένοι επαγγελματικά» και να μην αναφέρονται συχνά σε ρόλους «συντρόφων και πατέρων»; Αναλαμβάνουν οι γυναίκες πρωτοβουλίες και έχουν κοινωνικά εφόδια για την επιτυχία ή η επιτυχία τους —όταν υπάρχει— αποδίδεται σε άλλους παράγοντες, όπως η ομορφιά ή/και η σχέση τους με σημαντικούς άνδρες στη ζωή τους (πατέρων, αδελφών, συντρόφων, συγγενών, επαγγελματιών);

Σε τι ρόλους παρουσιάζονται οι γυναίκες, σε παραδοσιακούς/στερεότυπους ή καινοτόμους; Ποιος τύπος ανδρικής και γυναικείας προσωπικότητας σκιαγραφείται με βάση τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας (π.χ. επινοητικότητα, ανεξαρτησία, ορθολογική σκέψη, δημιουργικότητα, ευαισθησία, εξάρτηση, συναισθηματικότητα, υποχωρητικότητα, περιέργεια, φαντασία, εξυπνάδα) που αποδίδονται στους γυναικείους και ανδρικούς χαρακτήρες; Πόσοι διαφορετικοί χαρακτήρες ανδρών και γυναικών υπάρχουν και πόσο συχνά εμφανίζονται; Η ενδεχόμενη καταπίεση των γυναικών παρουσιάζεται ως κοινωνικό σύμπτωμα ή ως αναπόδραστη φυσική νομοτέλεια;

Στα επαγγέλματα τα οποία εμφανίζονται να ασκούν οι άνδρες και οι γυναίκες διαφαίνεται κάποια κατηγοριοποίηση σε «ανδρικά» και «γυναικεία»; Περιγράφεται ισότιμα ο χώρος εργασίας και η επαγγελματική συμπεριφορά των γυναικών και των ανδρών; Αντιπροσωπεύονται οι γυναίκες ισότιμα στα λεγόμενα «ανδρικά» επαγγέλματα, στις θετικές επιστήμες και στην τεχνολογία; Εμφανίζονται άνδρες σε επαγγέλματα που συνήθως παραδοσιακά ασκούνται από γυναίκες; (π.χ. γραμματέας, νηπιαγωγός). Αντιπροσωπεύονται οι γυναίκες στην κορυφή της διοικητικής ιεραρχικής πυραμίδας και σε θέσεις παγκόσμιας αναγνώρισης; Αναδεικνύονται πρωτοβουλίες σε θέματα προώθησης της σταδιοδρομίας των γυναικών; Προωθούνται εξίσου αγόρια και κορίτσια σε μελλοντικό επαγγελματικό προσανατολισμό; Διαφαίνεται κάποια σχέση στις προτεινόμενες επαγγελματικές επιλογές αγοριών και κοριτσιών με στερεότυπες αντιλήψεις για τους ρόλους των φύλων;

Σε ποιο φύλο αποδίδεται δύναμη και εξουσία; Παρουσιάζονται οι γυναίκες σε υποδεέστερους ρόλους; Γίνονται αναφορές στην οικογενειακή ζωή των ατόμων και πώς κατανέμονται οι ευθύνες στα μέλη της οικογένειας; Ποιος τύπος οικογένειας προβάλλεται κυρίως; Πώς σκιαγραφούνται οι γονικοί ρόλοι; Πώς κατανέμεται ο ελεύθερος χρόνος στα μέλη της οικογένειας; Σε ποιους τομείς της κοινωνικής ζωής δραστηριοποιούνται οι άνδρες και οι γυναίκες; Εμπεριέχονται εναλλακτικές θεωρήσεις, ακριβείς και ρεαλιστικές, χαρακτήρων των ανδρών και γυναικών και εναλλακτικοί τρόποι ζωής σε όλα τα επίπεδα; Αν ναι, με ποια συχνότητα και ποιες αξιολογικές κρίσεις και σχόλια διατυπώνονται;

Ï ÙÒÞÜß ÑÒáàÒÞÜ Îùè÷ ÿó ÿ û÷õö ù ñï ñõýõðë ù

Òõÿíï ïê

Για να διαπιστωθεί ο τρόπος με τον οποίο εμφανίζονται τα δύο φύλα, οι ρόλοι και οι σχέσεις τους στα νέα σχολικά εγχειρίδια, εφαρμόστηκε η ανάλυση περιεχομένου, μέθοδος που χρησιμοποιείται κυρίως αλλά όχι μόνον στις κοινωνικές επιστήμες. Στην ανάλυση περιεχομένου ο ερευνητής ή η ερευνήτρια ακολουθεί συγκεκριμένα βήματα.

— ορίζει το πρόβλημα και συγκεντρώνει τις πηγές που θα χρησιμοποιήσει στην έρευνα,

— ορίζει τις μονάδες ανάλυσης (π.χ. λέξεις, προτάσεις, παραγράφους), της περιοχής του περιεχομένου στην οποία εμφανίζονται τα στοιχεία που εξετάζει,

— δημιουργεί κατηγορίες για το υλικό που συγκεντρώνει.

Το θέμα της συγκεκριμένης μελέτης, έχει ήδη συζητηθεί, είναι: «τα στερεότυπα του ρόλου των φύλων στα νέα σχολικά εγχειρίδια της Ε' και Στ' τάξης του Δ.Σ.». Ως πηγές χρησιμοποιήθηκαν 6 σχολικά βιβλία. Συγκεκριμένα 2 βιβλία μαθηματικών, 1 τεύχος για κάθε τάξη, 2 βιβλία φυσικών επιστημών, ένα για κάθε τάξη και 2 βιβλία γεωγραφίας, ένα για κάθε τάξη. Χρησιμοποιήθηκαν επίσης τα τετράδια εργασιών καθώς και τα βιβλία για το διδακτικό προσωπικό για τα μαθηματικά και τη φυσική. Ως μονάδες ανάλυσης χρησιμοποιήθηκαν το κείμενο (λέξεις, προτάσεις) και οι εικόνες (η κατάσταση που απεικονίζεται και το κείμενο του υπότιτλου). Δημιουργήθηκαν 8 κατηγορίες ανάλυσης για κάποιες από τις οποίες ορίστηκε και ένας αριθμός υποκατηγοριών. Συγκεκριμένα ορίστηκαν οι κατηγορίες: γλωσσικός σεξισμός, επαγγέλματα, δραστηριότητες, διάσημα πρόσωπα, πρωταγωνιστικοί ρόλοι, στερεοτυπικά χαρακτηριστικά-συμπεριφορές των φύλων, φωνή και στα δύο φύλα και η εικόνα της οικογένειας. Για δύο κατηγορίες, το γλωσσικό σεξισμό και τις δραστηριότητες ορίστηκαν και υποκατηγορίες.

Ασφαλώς η δημιουργία των συγκεκριμένων κατηγοριών για την εξέταση των στοιχείων που συγκεντρώθηκαν κατά την έρευνα είναι μία επιλογή που έγινε από την ερευνητική ομάδα, δεν είναι ούτε η μοναδική ούτε καλύτερη από άλλες επιλογές που άλλοι ή άλλες ερευνητές και ερευνήτριες θα έκαναν.

ß û÷õöè ñï ñõýëðõí Ýóïéþ üû ýóÿõøûüûõêô

Αναλύθηκαν τα βιβλία του ΟΕΔΒ της Φυσικής και της Χημείας της Β' και Γ' Γυμνασίου καθώς και οι εργαστηριακοί οδηγοί της Φυσικής και της Χημείας της Β' και Γ' Γυμνασίου, το βιβλίο και το τετράδιο για το μαθητή της Πληροφορικής, τα βιβλία της Τεχνολογίας Α' και Β' Γυμνασίου, των Μαθηματικών Α', Β' και Γ' Γυμνασίου, της Γεωγραφίας Α' και Β' Γυμνασίου, τα βιβλία και οι εργαστηριακοί οδηγοί της Βιολογίας Α' και Γ' Γυμνασίου. Συγκεκριμένα αναλύθηκαν τα βιβλία:

í Νικόλαος Αντωνίου, Ανδρέας Βαλαδάκης, Παναγιώτης Δημητριάδης, Κωνσταντίνος Παπαμιχάλης, Λαμπρινή Παπατσίμπα: Φυσική Β΄Γυμνασίου. (ΦΒ)[1]
í Νικόλαος Αντωνίου, Παναγιώτης Δημητριάδης, Κωνσταντίνος Παπαμιχάλης, Λαμπρινή Παπατσίμπα, Φυσική Β΄Γυμνασίου – Εργαστηριακός Οδηγός. (ΦΒοδ.)
î Νικόλαος Αντωνίου, Παναγιώτης Δημητριάδης, Κωνσταντίνος Καμπούρης, Κωνσταντίνος Παπαμιχάλης, Λαμπρινή Παπατσίμπα, Θεόφιλος Χατζητσομπάνης, Φυσική Γ΄Γυμνασίου (ΦΓ)
î Νικόλαος Αντωνίου, Παναγιώτης Δημητριάδης, Κωνσταντίνος Παπαμιχάλης, Λαμπρινή Παπατσίμπα, Φυσική Γ΄Γυμνασίου –Εργαστηριακός Οδηγός. (ΦΓοδ.).

í Τασούλα Γεωργιάδου, Κωνσταντίνος Καφετζόπουλος, Νίκος Προβής, Νίκος Σπυρέλλης, Δημήτρης Χηνιάδης, Χημεία Β΄Γυμνασίου. (ΧΒ)
í Τασούλα Γεωργιάδου, Κωνσταντίνος Καφετζόπουλος, Νίκος Προβής, Νίκος Σπυρέλλης, Δημήτρης Χηνιάδης, Χημεία Β΄Γυμνασίου, Εργαστηριακός Οδηγός. (ΧΒοδ.)
î Τασούλα Γεωργιάδου, Κωνσταντίνος Καφετζόπουλος, Νίκος Προβής, Νίκος Σπυρέλλης, Δημήτρης Χηνιάδης, Χημεία Γ΄Γυμνασίου. (ΧΓ)
î Τασούλα Γεωργιάδου, Κωνσταντίνος Καφετζόπουλος, Νίκος Προβής, Νίκος Σπυρέλλης, Δημήτρης Χηνιάδης, Χημεία Γ΄Γυμνασίου, Εργαστηριακός Οδηγός. (Χγοδ.)

Γιώργος Βουτυράς, Ελένη Κονιδάρη, Μάρκος Κούτρας, Νίκος Σφώρος, Πληροφορική Γυμνασίου. (Πλ)
Γιώργος Βουτυράς, Ελένη Κονιδάρη, Μάρκος Κούτρας, Νίκος Σφώρος, Πληροφορική Γυμνασίου, Τετράδιο Μαθητή, (Πλ.Τ)

í Νικόλαος Ηλιάδης, Γεώργιος Βούτσινος, Τεχνολογία Α΄ Γυμνασίου. (ΤΑ)
î Νικόλαος Ηλιάδης, Γεώργιος Βούτσινος, Τεχνολογία Β΄ Γυμνασίου. (ΤΒ)

í Αλμπινίσης, Α. Ν/Αντύπας, Ζ. Κ./Ευσταθόπουλος, Ε. Π./Παπασταυρίδης, Σ. Γ. (2003) Μαθηματικά Α΄ Γυμνασίου, Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β., (ΙΖ΄ έκδοση). (ΜΑ)
î Αλμπινίσης, Α. Ν./Ευσταθόπουλος, Ε.Π./Κλαουδάτος, Ν./Παπασταυρίδης, Σ. Γ./Σβέρκος, Α. (2003) Μαθηματικά Β΄ Γυμνασίου, Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β., (ΙΖ΄ έκδοση). (ΜΒ)
ï Αλμπινίσης, Α. Ν. / Ευσταθόπουλος, Ε.Π./Κλαουδάτος, Ν./Παπασταυρίδης, Σ. Γ./Σβέρκος, Α. (2003) Μαθηματικά Γ΄ Γυμνασίου, Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β., (ΙΖ΄ έκδοση). (ΜΓ)

í Καραμπάτσα, Α./Κλωνάρη, Α./Κουτσόπουλος, Κ./Μαράκη, Κ./Τσουνάκος, Θ. (2004) Γεωγραφία Α΄ Γυμνασίου, Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β., (Η΄ έκδοση). (ΓΑ)
î Καραμπάτσα, Α./Κλωνάρη, Α./Κουτσόπουλος, Κ./Μαράκη, Κ./Τσουνάκος, Θ. (2003) Γεωγραφία Β΄ Γυμνασίου, Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β., (ΣΤ΄ έκδοση). (ΓΒ)

í Καστορίνης, Α./Κατσώρχης, Θ./Μουτζούρη – Μανούσου, Ε./Παυλίδης, Γ./Περάκη, Β./Σαπναδέλη – Κολοκα, Α. (2002) Βιολογία Α΄ Γυμνασίου, Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β. (ΒΑ)

1. Ο αναγραφόμενος κωδικός στο τέλος του κάθε βιβλίου, δηλώνει το μάθημα και την τάξη. Για παράδειγμα: (ΦΓ) δηλώνει Φυσική Γ΄ τάξης.

í Καστορίνης, Α./Κατσώρχης, Θ./Μουτζούρη – Μανούσου, Ε./Παυλίδης, Γ./Περάκη, Β./Σαπιναδέλη – Κολοκα, Α. (2002) Εργαστηριακός Οδηγός Βιολογίας Α΄ Γυμνασίου, Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β. (ΕΟΒΑ)
î Ανδριώτης, Μ./Γεωργούλη –Μαρκάκη, Λ./Γκούβρα, Μ./Κατσώρχης, Θ./Παυλίδης, Γ. (2003) Βιολογία Γ΄ Γυμνασίου, Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β. (Ε΄ έκδοση). (ΒΓ)
î Ανδριώτης, Μ./Γεωργούλη –Μαρκάκη, Λ./Γκούβρα, Μ./Κατσώρχης, Θ./Παυλίδης, Γ. (2003) Εργαστηριακός Οδηγός Βιολογίας Γ΄ Γυμνασίου, Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β. (Ε΄ έκδοση). (ΕΟΒΓ)

ß ù íö õöéþ ûøèðñþ

Εξετάστηκε ως προς το φύλο η σύνθεση των συντακτικών ομάδων των σχολικών εγχειριδίων. Από την εξέταση προέκυψε ότι:

Στις ομάδες συγγραφής Ü ßσυμμετέχουν 97 άτομα, 71 άνδρες (73,2%) και 26 γυναίκες (26,8%) και στις ομάδες εικονογράφησης Ü Ø42 άτομα, 20 άνδρες (47,6%) και 22 γυναίκες (52,4%). Για τη γλωσσική επιμέλεια Ð υÛευθυνοι και υπεύθυνες είναι 13 άνδρες και 11 γυναίκες, ενώ τις επιτροπές κρίσης Ò ×απαρτίζουν 68 άτομα από τα οποία τα 45 είναι άνδρες (66,2%) και τα 23 γυναίκες (33,8 %).

Διαπιστώνουμε ότι από τα 175 μέλη που ενεπλάκησαν με οποιοδήποτε τρόπο στη δημιουργία των παραπάνω εγχειριδίων, τα 106 είναι άνδρες (60,6%) και τα 69 γυναίκες (39,4%). Περισσότεροι άνδρες από ότι γυναίκες συμμετέχουν στη δημιουργία των σχολικών εγχειριδίων. Η ομάδα της εικονογράφησης είναι η μόνη που οι γυναίκες είναι περισσότερες από τους άνδρες. Ακόμη και σε περιοχές, όπως η γλωσσική επεξεργασία κειμένων, που παραδοσιακά θεωρούνται γυναικείοι τομείς οι άνδρες υπερέχουν αριθμητικά των γυναικών.

Ασφαλώς, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι αν η συμμετοχή των γυναικών ήταν ίση με τη συμμετοχή των ανδρών στις διάφορες επιτροπές θα είχαμε βιβλία ουδέτερα ως προς το φύλο. Ασφαλώς όμως θα είχαμε ισότητα ως προς τις επαγγελματικές ευκαιρίες και περισσότερες πιθανότητες να περάσει και η γυναικεία οπτική στη δημιουργία των σχολικών εγχειριδίων.

2. Τα αρχικά που εμφανίζονται στο κείμενο δηλώνουν αντίστοιχα: (Ο.Σ): Ομάδα συγγραφής, (Ο.Ε): Ομάδα εικονογράφησης και καλλιτεχνικής επιμέλειας, (Γ.Ε): Γλωσσική επιμέλεια, (Ε.Κ): επιτροπή κρίσης, (Ε): εποπτεία στα πλαίσια του Π.Ι.

×í óïûýëñþ íùè÷ ÿóþ

Στην έρευνα αναλύθηκαν κείμενα και εικόνες στο σύνολο των σελίδων των 8 εγχειριδίων και στα εξώφυλλά τους. Χρησιμοποιήθηκαν 8 κατηγορίες ανάλυσης. Συγκεκριμένα:

1. Γλωσσικός Σεξισμός

Με τον όρο γλωσσικό σεξισμό υπονοείται η χρήση της γλώσσας με τέτοιο τρόπο ώστε να γίνεται διάκριση σε βάρος του ενός ή του άλλου φύλου. Η κατηγορία γλωσσικός σεξισμός περιλαμβάνει 8 υπο-κατηγορίες:

1. Χρήση του αρσενικού γένους για να δηλώσει και τα δύο γένη
2. Προσωποποίηση των επαγγελμάτων
3. Χρήση των λέξεων άνθρωπος, παιδί
4. Πρόταξη του αρσενικού ονόματος στα ζεύγη ανδρικών-γυναικείων
5. Ονομαστικές αναφορές
6. Χρήση των υποκοριστικών
7. Χρήση των αντωνυμιών και επιθέτων
8. Σημασιολογικά στερεότυπα

2. Επαγγέλματα

Στην κατηγορία αυτή εξετάζονται οι επαγγελματικές αναφορές σε άντρες και γυναίκες, το είδος των επαγγελμάτων, οι οικονομικές απολαβές από την εργασία, η αναφορά ή η αποσιώπηση του χώρου εργασίας, η ικανοποίηση ή η έλλειψη ευχαρίστησης από το επάγγελμα.

3. Δραστηριότητες

Στην κατηγορία αυτή εξετάζεται το είδος, το περιβάλλον και το περιεχόμενο των δραστηριοτήτων στις οποίες εμπλέκονται τα δύο φύλα. Δραστηριότητες μέσα και έξω από το σπίτι, δραστηριότητες που απαιτούν διανοητική ή σωματική ενέργεια, που αποφέρουν οικονομικά οφέλη ή έχουν σχέση ε κοινωνικό έργο ή συμμετοχή στην πολιτική-πολιτισμική ζωή του τόπου. Η κατηγορία δραστηριότητες περιλαμβάνει 4 υποκατηγορίες. Συγκεκριμένα:

1. Οικιακές δραστηριότητες
2. Οικονομικές δραστηριότητες
3. Ψυχαγωγικές δραστηριότητες
4. Πολιτικοκοινωνικές δραστηριότητες

---

3. Κατά την ανάλυση των εγχειριδίων έγινε λεπτομερής καταγραφή όλων των περιπτώσεων που εντοπίστηκαν σε όλες τις κατηγορίες ανάλυσης. Εδώ παραθέτουμε ένα πολύ μικρό αριθμό παραδειγμάτων για κάθε κατηγορία και υποκατηγορία προκειμένου να γίνει φανερό το περιεχόμενο κάθε κατηγορίας και να διευκολυνθούν οι εκπαιδευτικοί στον εντοπισμό αντίστοιχων περιπτώσεων.

4. Διάσημα Πρόσωπα

Στην κατηγορία αυτή εξετάζονται οι αναφορές σε άνδρες και γυναίκες που έχουν γίνει διάσημα πρόσωπα για τη σοφία τους, το επιστημονικό και ερευνητικό τους έργο, τη συμβολή τους στην πρόοδο της ανθρωπότητας. Οι αναφορές εξετάζονται σε κείμενα και εικόνες σε όλες τις σελίδες και στα εξώφυλλα των εγχειριδίων.

5. Πρωταγωνιστικοί Ρόλοι

Στην κατηγορία αυτή εξετάζονται οι πρωταγωνιστικοί ρόλοι ανδρών και γυναικών. Κάποιος ή κάποια θεωρείται ότι έχει πρωταγωνιστικό ρόλο αν παίρνει αποφάσεις και δίνει λύσεις σε δύσκολα προβλήματα, αν γύρω του ή γύρω της εκτυλίσσεται η πλοκή μιας ιστορίας ή διαδραματίζονται μερικά πολύ σημαντικά γεγονότα.

6. Στερεοτυπικά Χαρακτηριστικά - Συμπεριφορές των Φύλων

Με τον όρο στερεότυπα υπονοείται ένα σύνολο αντιλήψεων ή σκέψεων που μοιράζονται κάποια άτομα για μια ομάδα ατόμων. Είναι ένα σύνολο γενικεύσεων με στόχο να απλουστευθεί η πραγματικότητα. Πρόκειται για αντιλήψεις που διαμορφώνονται από αλληλεπιδράσεις, από αφηγήσεις, από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, από την εκπαίδευση, σχετικά με μια ομάδα ατόμων. Με βάση αυτές τις αντιλήψεις, που γενικεύονται, μεταφέρονται, διαιωνίζονται και γίνονται τελικά άκαμπτες, κατηγοριοποιούνται τα μέλη μιας ομάδας και τους συμπεριφέρονται πάντα σύμφωνα με τις συγκεκριμένες προσδοκίες (προβλέψεις). Τα στερεότυπα μπορεί να αναφέρονται σε φυσικά, νοητικά ή συναισθηματικά χαρακτηριστικά των μελών μιας ομάδας ή σε συγκεκριμένες απόψεις για τη θέση τους στην κοινωνία.

Συμπεριφορά είναι η φανερή αντίδραση ενός ζωντανού οργανισμού σε ένα ερέθισμα. Προκαταλήψεις και στερεότυπα συντελούν στη διαμόρφωση στάσεων που εκδηλώνονται σε κατάλληλα πλαίσια συμφραζομένων ως συμπεριφορές.

Στην κατηγορία στερεότυπα χαρακτηριστικά και συμπεριφορές των φύλων εξετάζονται κοινωνικά διαμορφωμένες αντιλήψεις, απόψεις και προσδοκίες για τους ρόλους των φύλων στις οποίες τα δύο φύλα είναι αναμενόμενο να ανταποκριθούν.

7. Φωνή και στα δύο Φύλα

Στην κατηγορία αυτή εξετάζονται περιπτώσεις εμφάνισης των δύο φύλων απαλλαγμένες από στερεότυπες αντιλήψεις για το φύλο, τις ικανότητες και τους ρόλους του. Σε ρόλους, επαγγέλματα, δραστηριότητες που τα κοινωνικά στερεότυπα 'θέλουν' άνδρες, εμφανίζονται για παράδειγμα γυναίκες και το αντίστροφο.

8. Η Εικόνα της Οικογένειας

Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται οι ρόλοι των φύλων στην οικογένεια. Οι ρόλοι των παιδιών, του παππού, της γιαγιάς και κυρίως της μητέρας και του πατέρα. Πόσο συχνά, σε ποιες δραστηριότητες και σε τι περιβάλλον (π.χ. μέσα ή έξω από το σπίτι) εμφανίζονται.

Ý Î Þ Î Ñ Ò Ö Ð Ù Î à Î

1. Γλωσσικός σεξισμός

1. Χρήση του αρσενικού γένους για να δηλώσει και τα δύο γένη

Το αρσενικό γένος χρησιμοποιείται συχνά σε γραπτά κείμενα με αυτονόητο τρόπο προκειμένου να δηλωθούν άτομα και των δύο φύλων (π.χ. οι μαθητές, οι επιβάτες, οι καλεσμένοι, οι επιστήμονες, ….). Ακόμη και όταν η αναφορά αφορά σε πληθυσμούς που οι άνδρες ή τα αγόρια είναι μειοψηφία χρησιμοποιείται το αρσενικό γένος (π.χ. οι φοιτητές του Τμήματος Νηπιαγωγών). Αυτό δεν φαίνεται να προκαλεί. Δεν παρατηρείται καμία περίπτωση να χρησιμοποιηθεί το θηλυκό γένος για να γίνει αναφορά σε άτομα και των δύο φύλων. Αν γινόταν κάτι τέτοιο αυτό θα θεωρείτο λάθος, προκλητικό ή/και προσβλητικό για το άλλο φύλο. Συχνά η αποκλειστική χρήση του αρσενικού γένους για να δηλωθεί αξίωμα ή επάγγελμα που θα μπορούσε εξίσου να ασκηθεί από άνδρα και γυναίκα υπονοεί ή/και διαμορφώνει την άποψη ότι αυτές οι θέσεις είναι μόνον για άνδρες. Από αυτόν τον «κανόνα» δεν ξεφεύγουν και τα σχολικά εγχειρίδια. Αναφέρουμε μόνον λίγα ενδεικτικά παραδείγματα από τις πολλές περιπτώσεις που εμφανίζονται σε όλα τα εγχειρίδια που εξετάσαμε.

Î ù í û ý é þ
Ù í ô ó ø í õ ö è
«από τους μαθητές οι 15 είναι κορίτσια» (ΜΑ:39)
«τα 2/3 των μαθητών μιας τάξης είναι κορίτσια» (ΜΑ:136)
«η Μαρία πηγαίνει στην Α΄ τάξη που έχει 31 μαθητές» (ΜΑ:165)
«Αν χ η ηλικία ενός ψηφοφόρου…..» (ΜΒ:85)
«…..100 σπουδαστών….» (ΜΓ:135)
«ένας οικογενειάρχης» (ΜΑ:174)

Ï õ û ÷ û ï ë í
«…να προσεγγίζεις τη γνώση σαν ένας μικρός επιστήμονας…» (ΒΑ:11)
«συζήτησε τις απόψεις σου με τους συμμαθητές σου και τον καθηγητή σου…..» (ΒΑ:16)
«οργάνωσε με τους συμμαθητές σου…» (ΒΓ: 113)
«… ερευνητές…» (ΒΓ: 112), «…στους νέους… » (ΒΓ: 113), «ο καθηγητής σου…» (ΒΑ:9)
«το γάλα της μητέρας» (ΒΓ:74), «στη μήτρα της γυναίκας» (ΒΓ:105)

Ð ñ ï ý í ë í
«η μεγάλη αναλογία μαθητών και φοιτητών» (ΓΒ: 52)
«οι επιστήμονες» (ΓΑ:55), «τους πολίτες» (ΓΑ:127), «οι άνδρες…μετανάστες» (ΓΑ:132)
«ο μέσος όρος ζωής των Ελλήνων» (ΓΒ: 47)
«αγαπητοί συνάδελφοι» (ΓΑ:5), «επιχειρηματίες» (ΓΑ:131), «ο γλύπτης» (ΓΑ:150)
«ένας οικογενειάρχης» (ΓΒ: 59), «τη δουλειά της νοικοκυράς» (ΓΒ:140)

â ÿ ê ö
«Φίλε μαθητή της Δευτέρας Τάξης του Γυμνασίου...»(ΦΒ:5)
«...οι επιστήμονες επιδίωξαν την συστηματοποίηση των μονάδων..» (ΦΒ:27)
«...στις θέσεις του οδηγού και του συνοδηγού...» (ΦΓ:82)
«..η δύναμη που ασκείται στον αθλητή..», «..όταν ο αθλητής αφήσει...» (ΦΓ:83) «Ένας συμμαθητής σου στέκεται στο πάτωμα...» (ΦΓ:87)
«...ως υπεύθυνος πολίτης...»(ΦΒ:7), «...γύρω από κάθε παίκτη...» (ΦΒ:87)

ã ó ø ñ ë í
«Η σειρά αυτή γράφτηκε για τους μαθητές της Β΄...»(ΧΒ:7)
«...οι καθηγητές είναι εκείνοι. ..» (ΧΓ:7), «Στους συναδέλφους καθηγητές..» (ΧΓ:7)
«Οι επιστήμονες προειδοποιούν..» (ΧΓ:149, Ένθετο), «...επαφή με τον δάσκαλο..» (ΧΒ:7)

Ý ÷ ó ý û û ý õ ö ê Ð ø ù í ÿ ë û
«Το βιβλίο αυτό απευθύνεται στους μαθητές...» (Π.Γ.:Πρόλογος)
«Υπάρχουν μερικοί πολύ έμπειροι χρήστες..» (Π.Γ.:71, Ένθετο)
«... ο υπολογιστής χρησιμοποιείται από δύο τουλάχιστον χρήστες, την Αλίκη και το Νίκο..» (Π.Γ.:104), «..σήμερα είναι διαθέσιμες σε μαθητές και καθηγητές..» (Π.Γ.:165)
«..επικοινωνία με τους συναδέλφους ή τους πελάτες...» (Π.Γ.:293)
«Δεν έχουμε παρά να διαλέξουμε τον υποψήφιο συνεργάτη μας...» (Π.Γ.:232)

à ñ ù û ÷ û ï ë í
«Το μάθημα της τεχνολογίας, εξυπηρετεί την ανάγκη του μαθητή και του αυριανού πολίτη...» (ΤΑ:9, πρόλογος). Στην ίδια σελίδα η λέξη «μαθητής» αναφέρεται 7 φορές, και η λέξη «πολίτης» 3 φορές.
Από τη σελίδα 42 μέχρι το τέλος του βιβλίου 97 σελ., οι λέξεις «μαθητής», «μαθητές» συναντώνται 74 φορές, ενώ η λέξη «καθηγητής» 12 φορές. και η λέξη «συμμαθητής» 4 φορές
«.. οι κατασκευαστές για να επιλύσουν αυτά τα ζητήματα...» (ΤΑ.:17)
Η λέξη «καταναλωτής/ες» συναντάται 12 φορές στις σελίδες 22-26,
«..μεμονωμένοι παραγωγοί..» (ΤΒ:26), «Εισηγητές μπορεί να είναι..» (ΤΒ:91)
«εργαζόμενοι σε παραγωγικές μονάδες...» (ΤΒ:122), « ο γνώστης της τεχνολογίας..» (ΤΑ.:17)
«Ο χρήστης ενός πολυμέσου δεν δέχεται τις πληροφορίες παθητικά...» (ΤΑ:52)
«....γίνεται συνερευνητής και συνεργάτης» (ΤΒ:8), «..ο ιδιοκτήτης επωμίζεται. ..» (ΤΒ:77)

ß û ÷ õ í ÿ ø þ
Από τα ενδεικτικά παραδείγματα που αναφέρθηκαν παρατηρούμε ότι:
— Οι συγγραφικές ομάδες στις εισαγωγές των βιβλίων απευθύνονται μόνο στους μαθητές και στους καθηγητές τους. Οι μαθήτριες και οι καθηγήτριες δεν αναφέρονται πουθενά. Υπονοείται ότι οι λέξεις «μαθητής» ή «καθηγητής» εκφράζουν και τα δύο φύλα. Έτσι, η μαθήτρια και η καθηγήτρια μαθαίνουν να αναγνωρίζουν τον εαυτό τους μέσα από

την προσφώνηση «μαθητής» και «καθηγητής» αντίστοιχα.

— Για να δηλωθεί πλήθος ατόμων χρησιμοποιείται πάντα ο πληθυντικός του αρσενικού γένους. Για παράδειγμα, μαθητών, αθλητών, επιβατών, πελατών, φοιτητών, θεατών, ψηφοφόρων. Δεν συναντάμε πουθενά το θηλυκό τύπο ουσιαστικών όπως πεζή, αθλήτρια, πελάτισσα, καταναλώτρια, εργαζόμενη, παίκτρια, φίλη, νέα, φοιτήτρια, η ψηφοφόρος, η οδηγός, τουρίστρια, νικήτρια, ποδηλάτισσα.

— Στα βιβλία της Γεωγραφίας οι λαοί αναφέρονται όλοι στο αρσενικό γένος «οι Ευρωπαίοι, οι Έλληνες, οι Σουηδοί, οι Ολλανδοί, οι Κινέζοι, οι Ινδοί, οι Ιρλανδοί…». Οι Ευρωπαίες, οι Ελληνίδες οι Σουηδέζες …δεν χρειάζεται να αναφερθούν αφού εκφράζονται με τον αρσενικό τύπο της αντίστοιχης λέξης.

— Οι αναφορές σε πρόσωπα που βρίσκονται σε δράση αφορούν και πάλι άντρες. Χαρακτηριστικά είναι τα κεφάλαια της Φυσικής της Γ΄ τάξης που αναφέρονται σε θέματα όπως οι δυνάμεις, η ενέργεια, το έργο, η ισχύς. Στα κεφάλαια αυτά η παρουσία των ανδρών/αγοριών ως δρώντων υποκειμένων υπερέχει αριθμητικά κατά πολύ της αντίστοιχης των γυναικών/κοριτσιών.

— Στα βιβλία της Χημείας της Β΄ και Γ΄τάξης, είναι φανερό ότι έχει καταβληθεί προσπάθεια για χρήση μη σεξιστικής γλώσσας. Παρόλο που χρησιμοποιείται το α΄ πληθυντικό πρόσωπο στις περιγραφές και στις δραστηριότητες και το β΄ πρόσωπο στις ασκήσεις, όταν γίνεται αναφορά σε υποκείμενο, πάλι υπερισχύει το αρσενικό έναντι του θηλυκού γένους. Για παράδειγμα, «οι επιστήμονες» (ΧΒ:87), «με τη συνεργασία των μαθητών της τάξης σου και την επίβλεψη του καθηγητή σου» (ΧΒ:123).

Γενικά μέσα από τα βιβλία «μαθαίνουμε» ότι ερευνητές, επιστήμονες, χρήστες των νέων τεχνολογιών, εργαζόμενοι, αναγνώστες είναι μόνον άνδρες. Η ύπαρξη, η συμμετοχή και η συμβολή των γυναικών σε καταστάσεις που αφορούν στο δημόσιο χώρο αποσιωπάται. Τα παιδιά «διαβάζουν» στα σχολικά τους εγχειρίδια, ότι δεν χρειάζεται να γίνει αναφορά και στις γυναίκες αφού αυτές υπονοούνται όταν γίνεται αναφορά στους άνδρες. Οι γυναίκες μπορούν να απουσιάζουν αφού αναγνωρίζονται και εκφράζονται μέσα από την παρουσία και την προβολή των ανδρών.

Ý ý û è ÿ ñ õ þ

Στα σχολικά εγχειρίδια ασφαλώς μπορεί να αποφεύγεται η αποκλειστική χρήση του αρσενικού γένους και να υιοθετηθεί η συστηματική χρήση και του θηλυκού τύπου των λέξεων. Η διάκριση του φυλετικού γένους γίνεται με

α) λεξιλογικά μέσα: άνδρας, γυναίκα. Για παράδειγμα, αντί της πρότασης «Ο χρήστης ενός πολυμέσου δεν δέχεται τις πληροφορίες παθητικά...» (ΤΑ:52) να υπάρχει η πρόταση: «Ο χρήστης και η χρήστρια ενός πολυμέσου δεν δέχονται τις πληροφορίες παθητικά...»

β) γραμματικά μορφήματα: δάσκαλ-ος, δασκάλ-α. Για παράδειγμα, αντί της πρότασης «Οι εργαζόμενοι είναι απαραίτητο να ενημερώνονται..» (ΤΒ:11) να υπάρχει η πρόταση: «Οι εργαζόμενοι/ες είναι απαραίτητο να ενημερώνονται..»

γ) χρήση μόνον του άρθρου: ο/η, στον/στην, του/της. Για παράδειγμα, αντί της πρότασης: «Ένας επιβάτης του αεροπλάνου...»(ΦΓ:131, Άσκ. 1) να υπάρχει η πρόταση:

«Ένας/Μία επιβάτης του αεροπλάνου...»

Τα σχολικά εγχειρίδια μπορούν επίσης να έχουν, σε κείμενο και εικόνες, ισάριθμα παραδείγματα ανδρών και γυναικών σε θέσεις κύρους, σε επαγγελματικούς χώρους, σε κοινωνικούς ρόλους όπως για παράδειγμα: «Εισηγήτρια μπορεί να είναι..», «Ο ρόλος της καθηγήτριας είναι..», «...ομιλήτριες...» «..μία οικογενειάρχης...», «... ερευνήτριες...», «....γίνεται συνερευνητής, συνερευνήτρια και συνεργάτης, συνεργάτρια...».

Ý í ý ñ ø î è ÿ ñ õ þ

Τι μπορούν να κάνουν οι εκπαιδευτικοί που διαπιστώνουν αυτού του είδους το γλωσσικό σεξισμό στα σχολικά εγχειρίδια που δεν επιλέγουν οι ίδιοι και οι ίδιες αλλά υποχρεούνται να χρησιμοποιούν, που δεν μπορούν να αλλάξουν αλλά δεν συμφωνούν με τον τρόπο που διαχειρίζονται τη σχέση των δύο φύλων και τη θέση τους στην κοινωνία; Μπορούν:

α) να επισημαίνουν και να σχολιάζουν με τα παιδιά της τάξης τους τα παραδείγματα στα οποία εμφανίζεται η χρήση του αρσενικού γένους για να δηλωθούν και τα δύο γένη. Για παράδειγμα: Όταν συναντήσουν την πρόταση: «...ως υπεύθυνος πολίτης...»(ΦΒ:7) ο καθηγητής ή καθηγήτρια μπορεί να σχολιάσει: «Ενδιαφέρον! Το βιβλίο αναφέρεται μόνον σε άνδρες πολίτες. Σύμφωνα με το βιβλίο μας λοιπόν δεν υπάρχουν γυναίκες πολίτες στις σύγχρονες κοινωνίες. Τι λέτε κι εσείς; Τι θα μπορούσε να γράφει στο σημείο αυτό το βιβλίο;» και να αφήσει τα παιδιά να προτείνουν και να συζητήσουν τις διαφορετικές πιθανόν απόψεις που θα διατυπωθούν

β) να αλλάξουν τη διατύπωση κάποιων προβλημάτων έτσι ώστε να συμπεριλαμβάνουν άνδρες και γυναίκες, αγόρια και κορίτσια ή να αντικαταστήσουν σε μερικά παραδείγματα το ανδρικό με το γυναικείο γένος. Για παράδειγμα, όταν συναντούν στο βιβλίο προτάσεις όπως: «...οι καθηγητές είναι εκείνοι. ..» (ΧΓ:7)

«Στους συναδέλφους καθηγητές..» (ΧΓ:7) ο καθηγητής ή καθηγήτρια μπορεί να σχολιάσει: «Ξέρετε παιδιά επειδή τυχαίνει να έχω πολλές συναδέλφους καθηγήτριες προτείνω να αλλάξουμε τη διατύπωση και να την κάνουμε: 'Οι καθηγήτριες είναι εκείνες ...» και «Στις συναδέλφους καθηγήτριες...» ή μήπως προτιμάτε να αλλάξουμε τη διατύπωση έτσι ώστε να αναφερόμαστε σε άνδρες καθηγητές και σε γυναίκες καθηγήτριες συγχρόνως;

2. Χρήση των λέξεων «άνθρωπος», «παιδί»

Συχνά χρησιμοποιούνται στα εγχειρίδια λέξεις όπως 'άνθρωποι', 'παιδιά' που εκφράζουν σύνολα ατόμων (άνθρωποι είναι άνδρες και γυναίκες, άτομα κάθε ηλικίας, χρώματος, φυσικής κατάστασης και παιδιά είναι νέα αγόρια και κορίτσια κάθε ηλικίας, χρώματος, φυσικής κατάστασης) και υπονοούνται ή απεικονίζονται μόνον άτομα του ανδρικού φύλου. Ο άνθρωπος δηλαδή ταυτίζεται με τον άνδρα και το παιδί ταυτίζεται με το αγόρι. Διαμορφώνεται έτσι η αντίληψη ότι η γυναίκα ή το κορίτσι είναι λιγότερο σημαντικά ή αξιόλογα.

Î ù í ýé þ

Ï õ û ÷ û ï ë í

«χιλιάδες άνθρωποι όπως γεωργοί, κτηνοτρόφοι, επιστήμονες, εργάτες βιομηχανιών, μάγειροι, σερβιτόροι, προσωπικό εστιατορίων, ξενοδοχείων και νοσοκομείων….. ενός μεγάλου αριθμού καταναλωτών» (ΒΓ:51)

Ð ñ ï ý í ë í

«όταν ένας άνθρωπος θέλει να προσδιορίσει τη θέση ενός σημείου…έτσι, ένας μαθητής του Βόλου μπορεί να πει: η πόλη μου βρίσκεται…» (ΓΒ:16)

«όλοι αυτοί οι τομείς συνδέονται μεταξύ τους με στενούς οικονομικούς και κοινωνικούς δεσμούς τους οποίους δημιουργούν οι ίδιοι οι άνθρωποι. Ένας οικογενειάρχης για παράδειγμα …» (ΓΒ:59)

â ÿ õ ö ê

«...για τον πρωτόγονο άνθρωπο...»(ΦΒ:34)

«Ο άνθρωπος ξοδεύει ενέργεια για να διατηρεί τη θερμοκρασία. .» (ΦΒ:46)

«Τα παιδιά αν και τρώνε λιγότερο από τους ενήλικες...» (ΦΒ:46)

«Ο άνθρωπος λάτρεψε τον Ήλιο ως θεό όχι μόνο για την ζεστασιά..» (ΦΒ:80)

«Έχουν συνειδητοποιήσει ότι ένας άνθρωπος....» (ΦΓ:16, Ένθετο)

«Το αυτοκίνητο προσφέρει στον άνθρωπο ελευθερία κίνησης. ..» (ΦΓ:82)

«Ένα παιδί που έχει μάζα 50 Kg..., . ..στο παιδί.....» (ΦΓ:88)

«Αφού το παιδί αφήσει το γατάκι έρχεται ο πατέρας του και...» (ΦΓ:88)

«Από την αρχαιότητα οι άνθρωποι αξιοποίησαν την κινητική ενέργεια
του ανέμου..»(ΦΓ:139, Ένθετο)

Εικόνα 2.41
Το παιδί ασκεί δυνάμεις στο πάτωμα.
Το πάτωμα ασκεί δυνάμεις στο παιδί.

ã ó ø ñ ë í

«Η ανάγκη του ανθρώπου για καθαριότητα...» (ΧΓ: 125)

«...για πολλά χρόνια ο άνθρωπος πέτυχε..» (ΧΓ:126)

«..στην προσπάθεια του ανθρώπου..» (ΧΓ:140)

Ý ÷ ó ý û û ý õ ö ê Ð ø ù í ÿ ë û

«....με την αύξηση των αναγκών του ανθρώπου..» (ΠΓ:3)

«Απ' την πρώτη στιγμή της ύπαρξής του ο άνθρωπος...» (ΠΓ:7)

«Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι κάθε άνθρωπος έχει το δικό του γραφικό χαρακτήρα..» (ΠΓ:124)
«Για να επικοινωνήσουν δύο άνθρωποι...» (ΠΓ:217)
«Οι άνθρωποι δεν θυμούνται μόνο αριθμούς...» (ΠΓ:246)
«Οι γλώσσες που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι..» (ΠΓ:255)
«Οι περισσότεροι άνθρωποι...Πόσοι όμως είναι ενημερωμένοι...» (ΠΓ:291)

à ñ ù û ÷ û ï ë í

«η εξασφάλιση της τροφής από τον πρωτόγονο άνθρωπο όπως...» (ΤΑ:14)
«Επομένως ο άνθρωπος ως εξειδικευμένη επιστημονική γνώση..» (ΤΑ:16)
«Όπως ξέρουμε, ο πρωτόγονος άνθρωπος χρησιμοποιούσε...» (ΤΑ:26)
«Με την γεωργία και την κτηνοτροφία ο άνθρωπος από συλλέκτης. ..» (ΤΑ:27)
«....τα σχέδια που οι προϊστορικοί άνθρωποι ζωγράφιζαν...» (ΤΑ:51)
«Οι περισσότεροι άνθρωποι δεν έχουν τη δυνατότητα...» (ΤΒ:22)

ß û ÷ õ þÿ ø

Λέξεις που δημιουργούν ασάφεια ως προς το γένος, όπως «άνθρωπος», «παιδί» αν και δεν είναι πολύ συχνές στα βιβλία των Μαθηματικών, συναντιούνται με μεγάλη συχνότητα στα βιβλία της Γεωγραφίας της Βιολογίας, της Φυσικής, της Χημείας, της Πληροφορικής και της Τεχνολογίας. Τα κείμενα αυτών των βιβλίων αν και χρησιμοποιούν το γ΄ πρόσωπο, σε αρκετές περιπτώσεις ταυτίζουν τον άνθρωπο με τον άντρα ή το αγόρι με το παιδί.

Ý ý û è ÿ ñ õ þ

Τα σχολικά εγχειρίδια μπορούν να χρησιμοποιούν τις λέξεις «άνθρωπος/οι» και «παιδί/ιά», έτσι ώστε να μη δημιουργείται ασάφεια για το φύλο στο οποίο αναφέρεται και να αποφεύγεται η αμφισημία άνθρωπος ανθρώπινο είδος και άνθρωπος ενήλικος άνδρας. Όταν είναι ανάγκη να δηλωθεί το ανθρώπινο είδος μπορεί να χρησιμοποιηθεί αυτή ακριβώς η έκφραση αντί της λέξης «άνθρωπος», όταν είναι ανάγκη να δηλωθεί το ανδρικό φύλο τότε να χρησιμοποιείται η λέξη «άνδρας/ες» αντί της λέξης «άνθρωπος» και όταν είναι ανάγκη να δηλωθεί ένα σύνολο ατόμων, ανδρών και γυναικών, τότε να χρησιμοποιούνται οι λέξεις «άνδρες και γυναίκες» ή αν χρησιμοποιείται η λέξη «άνθρωποι», στην εικόνα που συνοδεύει το κείμενο να υπάρχουν άτομα και των δύο φύλων. Το ίδιο ισχύει και για τη λέξη «παιδί/ιά».

Επίσης, μια προσέγγιση περιγραφών με φεμινιστική ευαισθησία, θα ανέφερε ότι ανάμεσα στους πρώτους «επιστήμονες» υπήρχαν και γυναίκες συλλέκτριες, εφευρέτες εργαλείων, θεραπεύτριες, χειρουργοί, μαίες. Οι γυναίκες μπορεί να μην ήταν κυνηγοί αλλά εκτελούσαν πολλές εργασίες όσον αφορά την καλλιέργεια της γης, την κατασκευή εργαλείων για την καλλιέργεια, τη μεταφορά και τη φύλαξη καρπών και προσέγγισαν

–έστω και στοιχειωδώς– τη φύση με βάση την παρατήρηση, το συσχετισμό των γεγονότων και τον πρακτικό πειραματισμό.

Ý í ý ñ ø î è ÿ ñ õ þ

Τι μπορούν να κάνουν οι εκπαιδευτικοί που διαπιστώνουν στα σχολικά εγχειρίδια αυτού του είδους στερεότυπα; Μπορούν να εξηγήσουν στα παιδιά ότι όταν χρησιμοποιούμε ή διαβάζουμε τη λέξη άνθρωπος θα πρέπει να φέρνουμε στο νου μας το ανθρώπινο είδος, δηλαδή κάθε άνθρωπο, ανεξάρτητα από φύλο, χρώμα, καταγωγή, και ηλικία. Το ανθρώπινο είδος δεν εκπροσωπείται κατ' ανάγκην από λευκό άνδρα. Το ίδιο θα μπορούσε να είναι και μια λευκή ή έγχρωμη γυναίκα ή ένας έγχρωμος άνδρας.

3. Ονομαστικές αναφορές

Όταν τα παραδείγματα, τα προβλήματα και οι υπότιτλοι εικόνων αναφέρονται σε άνδρες και αγόρια χρησιμοποιούνται συνήθως ονόματα. Για παράδειγμα, «....ο Άγγλος χημικός Ρόμπερτ Μποιλ πρότεινε...» (ΧΒ:36). Λιγότερο συχνά γίνεται κάτι αντίστοιχο όταν πρόκειται για γυναίκες. Στην περίπτωσή τους αναφέρονται συχνά σε σχέση με το ρόλο τους στην οικογένεια, για παράδειγμα, «η μητέρα του Σπύρου» (ΜΑ:37) και λιγότερο συχνά με το όνομά τους.

Î ù í û ý é þ

Ù í ô ó ø í õ ö è

«Σ' ένα παιχνίδι η Ελένη ρωτήθηκε.....» (ΜΒ:83)

«η μητέρα του Σπύρου» (ΜΑ:37)

Ï õ û ÷ û ï ë í

«Ο Γιάννης είναι φοιτητής...στο ίδιο κατάστημα εργάζεται και η Μαρία που έχει AIDS...η μητέρα του τον πιέζει να σταματήσει τη δουλειά...» (ΒΓ: 65)

Ð ñ ï ý í ë í

«ο κόσμος του Ηροδότου, ο κόσμος του Ερατοσθένη, ο κόσμος του Πτολεμαίου» (ΓΑ:8)

â ÿ õ ö ê

«Ο Γιάννης παράγει έργο 1500J όταν ανεβαίνει στον πρώτο όροφο του σχολείου...» (ΦΓ:131)

«Ο Γιώργος κρατάει στο χέρι του μια μεταλλική ράβδο μήκους 1m και χτυπάει το ένα άκρο της με ένα σφυρί...» (ΦΓ:180)

ã ó ø ñ ë í

«Το 1774 στην Αγγλία ένας ερευνητής ο Πρίστλεϋ....» (ΧΒ:92)

«Το φθόριο απομονώθηκε από τον γάλλο Χημικό Μουασάν...» (ΧΓ:63)

Ý ÷ ó ýûûý õ ö ê Ð ø ù í ÿ ë û
«...κατασκευάστηκε από τον Έλληνα Αρχύτα σε ένα ξύλινο μοντέλο...» (ΠΓ:7)
«....στον Τζώρτζ Μπουλ, στον Άλαν Τιούριγκ...» (ΠΓ:12)
«...Σχεδιάστηκε από τον John Backus.....» (ΠΓ:250)

à ñ ù û ÷ û ï ë í
«... η ανακάλυψη της ατμομηχανής από τον James Watt..» (ΤΑ:28)
«...Τα μετακινούμενα μεταλλικά στοιχεία του Johan Gutenberg» (ΤΑ:34)

ß û ÷ õ í ÿ ø þ

Οι επώνυμοι χαρακτήρες είναι σχεδόν πάντα άντρες με αποτέλεσμα ο κόσμος των θετικών Επιστημών να αναγνωρίζεται σχεδόν αποκλειστικά μέσα από ανδρικούς χαρακτήρες. Αν και στο βιβλίο της Γεωγραφίας της Β΄ τάξης αναφέρεται σε δύο μάλιστα περιπτώσεις (σελ. 52 & 140) ότι «το επίπεδο πολιτισμού μιας χώρας κρίνεται από τη θέση που κατέχει η γυναίκα στην κοινωνία της», οι πρώτες επώνυμες γυναίκες στα εγχειρίδια παρουσιάζονται πολύ αργότερα από τους άντρες.

Ý ý û è ÿ ñ õ þ

Προτείνεται μια πιο προσεκτική γραφή παραδειγμάτων και ασκήσεων με ισάριθμες αναφορές τόσο σε επώνυμους άντρες όσο και σε επώνυμες γυναίκες.

Ý í ý ñ ø î è ÿ ñ õ þ

Τι μπορούν να κάνουν οι εκπαιδευτικοί που διαπιστώνουν στα σχολικά εγχειρίδια αυτού του είδους στερεότυπα; Μπορούν:

α) να ζητήσουν από τα παιδιά να κάνουν μια έρευνα στα σχολικά τους εγχειρίδια και να καταγράψουν πόσες φορές αναφέρονται ονομαστικά άνδρες και πόσες γυναίκες, πόσες φορές αναφέρονται άνδρες με το ρόλο τους στην οικογένεια και πόσες φορές γυναίκες. Να γίνει συζήτηση και προτάσεις για αλλαγές.

β) να χρησιμοποιούν και οι εκπαιδευτικοί τόσο στον προφορικό τους λόγο όσο και στα γραπτά κείμενα που δίνουν στα παιδιά ονόματα για γυναίκες και κορίτσια και όχι μόνον για άνδρες και αγόρια. Για παράδειγμα: «Η γιαγιά μου η Σοφία γεννήθηκε .....», «Η Αλίκη ρώτησε τη μητέρα της την Κατερίνα πόσων ετών ήταν όταν .....».

4. Χρήση των αντωνυμιών και των επιθέτων

Καθώς στα σχολικά εγχειρίδια κυριαρχούν οι αναφορές στο ανδρικό φύλο όσον αφορά τον επαγγελματικό και κοινωνικο-πολιτικό χώρο είναι αναμενόμενο οι άνδρες να είναι αυτοί που παρουσιάζονται να έχουν την οικονομική δύναμη, συνεπώς και την ικανότητα να αποκτήσουν οικονομικά αγαθά. Στα βιβλία αυτή η δύναμη και η ικανότητα εκφράζονται συχνά με τη χρήση αντωνυμιών και επιθέτων (συνεργάτες τους, ο μισθός του, τους συμμαθητές του, ...).

Î ù í ýé þ

Ý ÷ ó ý û û ý õ ö ê Ð ø ù í ÿ ë û

«...θα πρέπει να είμαστε πολύ προσεκτικοί. ..» (Π.Γ.:112, Ένθετο)

«Υπάρχουν μερικοί πολύ έμπειροι χρήστες..» (Π.Γ.:71, Ένθετο)

«Δεν έχουμε παρά να διαλέξουμε τον υποψήφιο συνεργάτη μας...» (Π.Γ.:232)

à ñ ù û ÷ û ï ë í

«..οι υπεύθυνοι να πάρουν τις τελικές αποφάσεις..» (ΤΒ:83)

« ο γνώστης της τεχνολογίας..» (ΤΑ.:17)

ß û ÷ õ í ÿ ø þ

Εκφράσεις όπως αυτές που ενδεικτικά αναφέρθηκαν πιο πάνω, εκφράσεις που κυριαρχούν στα σχολικά εγχειρίδια και δηλώνουν ιδιοκτησία αναφέρονται κυρίως σε άνδρες και εμμέσως πλην σαφώς δηλώνουν ότι είναι κυρίως άντρες αυτοί που έχουν οικονομική δύναμη, και επομένως διαθέτουν και ικανότητα να την αποκτήσουν, και έχουν το δικαίωμα να αποκτήσουν διάφορα υλικά αγαθά.

Ý ý û è ÿ ñ õ þ

Στα σχολικά εγχειρίδια μπορεί να χρησιμοποιούνται αντωνυμίες και επίθετα έτσι ώστε να εκφράζουν κοινές ιδιοκτησίες, κοινά χαρακτηριστικά, κοινές δραστηριότητες. Έτσι αντί της φράσης «Δεν έχουμε παρά να διαλέξουμε τον υποψήφιο συνεργάτη μας...» (Π.Γ.:232) θα μπορούσε να υπάρχει η πρόταση «Δεν έχουμε παρά να διαλέξουμε τον υποψήφιο ή την υποψήφια συνεργάτη μας...». Υπάρχουν πάντοτε τρόποι να αποφεύγεται η δημιουργία και η ενίσχυση κοινωνικών στερεοτύπων αν είναι γνωστοί οι μηχανισμοί που τα δημιουργούν, αν υπάρχει η ικανότητα επισήμανσής τους και η βούληση εξουδετέρωσής τους.

2. Επαγγέλματα

Ο αριθμός των επαγγελματικών ενασχολήσεων στις οποίες εμφανίζονται άνδρες είναι πολύ μεγαλύτερος από τον αριθμό των επαγγελματικών ενασχολήσεων στις οποίες εμφανίζονται γυναίκες. Για παράδειγμα, στο εγχειρίδιο των Μαθηματικών της Α΄ τάξης η γυναίκα εμφανίζεται μόνον σε δύο περιπτώσεις στη μία από τις οποίες ως νοικοκυρά ενώ είναι πολυάριθμες οι αναφορές σε επαγγελματικές ενασχολήσεις ανδρών.

Î ù í û ý é þ

Ù í ô ó ø í õ ö è

Η γυναίκα σε ολόκληρο το βιβλίο της Α΄ τάξης εικονίζεται μόνο σε δύο περιπτώσεις. Στην πρώτη εικόνα παρουσιάζεται ως νοικοκυρά που βγαίνει από το Σούπερ Μάρκετ φορτωμένη σακούλες. Στο διπλανό σκίτσο της ίδιας σελίδας, είναι ένας άντρας - υδραυλικός

Αγαθά: Είναι τα διάφορα πράγματα που αγοράζουμε (τρόφιμα, ρούχα, ηλεκτρικά είδη, σπίτια κλπ.).

Υπηρεσίες: Είναι οι εργασίες που οι άλλοι προσφέρουν για μας (ΔΕΗ, ΟΤΕ, επισκευές μηχανημάτων, συνεργεία αυτοκινήτων κτλ.).

που επιδιορθώνει ή συνδέει ένα πλυντήριο (ΜΑ:169). Η δεύτερη εικόνα παρουσιάζει τη γυναίκα ως εκφωνήτρια του δελτίου καιρού στην τηλεόραση (ΜΑ:298).

«ένας σχεδιαστής» (ΜΑ:87), «ένας ανθοπώλης» (ΜΑ:56), «ένας υπάλληλος» (ΜΑ: 124), «ένας έμπορος» (ΜΑ:127), «ο πωλητής» (ΜΑ:136), «Ένας φαρμακοποιός» (ΜΒ: 82), « Ένας πυροσβέστης» (ΜΒ:136), «Δημόσιος υπάλληλος» (ΜΒ:145), «Ένας εμπορικός αντιπρόσωπος» (ΜΒ:170), «Ο προπονητής» (ΜΒ:217), «ο κτηνοτρόφος» (ΜΒ:221), «ένας αγρότης» (ΜΒ:286), «Γυναίκα–δασκάλα» (ΜΒ:33), « Η…..των 15 γυναικών που εργάζονται στο εργοστάσιο» (ΜΒ:215), «Ένας μαθηματικός» (ΜΓ:92), «ένας μηχανικός» (ΜΓ:122), «οι τεχνικοί» (ΜΓ:124), «του αγροτικού γιατρού» (ΜΓ:140), «ένας φαρμακοποιός» (ΜΓ:232)

Ï õ û ÷ û ï ë í

«δασκάλα» (ΒΑ:19), «χειρούργοι» (ΒΓ:57), «αγρότης» (ΒΓ:80), «μια γυναίκα μαγειρεύει στην κουζίνα» (ΕΟΒΓ:51), «ο καθηγητής σου» (ΒΑ:9), «των επιστημόνων»(ΒΑ:36), «οι βιολόγοι ερευνητές» (ΒΑ:40), «ενός καλλιεργητή» (ΒΑ:121), «ένας βιολόγος επιστήμονας» (ΕΟΒΑ:5), «στον υπεύθυνο καθηγητή, τον οφθαλμίατρο, το γιατρό» (ΕΟΒΑ: 9), «ο οδοντίατρος» (ΒΓ:42), « οι δυο αυτοί μεγάλοι επιστήμονες» (ΒΓ:48), «χιλιάδες άνθρωποι όπως γεωργοί, κτηνοτρόφοι, επιστήμονες, εργάτες βιομηχανιών, μάγειροι, σερβιτόροι, προσωπικό εστιατορίων, ξενοδοχείων και νοσοκομείων» (ΒΓ:51), «οι χειρουργοί» (ΒΓ:57), «ο διευθυντής ενός εργοστασίου….ένας υπάλληλος» (ΒΓ:66), «Ο κύριος Μπιφτέκης….Επόπτης Υγείας» (ΒΓ:66), «από το γυναικολόγο» (ΒΓ:78), «θεατρικοί συγγραφείς» (ΒΓ:118),

Ð ñ ï ý í ë í

«Γκάουτσος (άνδρες κτηνοτρόφοι)» (ΓΑ:76), «Μεταλλωρύχοι» (ΓΑ:138), «άνδρες χαρτογράφοι» (ΓΒ:19), «Μουσικός» (ΓΒ:31), «Αρχαιολόγος» (ΓΒ:112), «Αγγειοπλάστης, ψαράδες, μηχανικοί» (ΓΒ:137), «Γυναίκες χαρτογράφοι» (ΓΒ:19), «γυναίκα βιοτέχνης» (ΓΒ:164), «ζωολόγος» (ΓΑ:60), «οι γεωλόγοι»(ΓΑ:88), «αριθμός εργαζόμενων» (ΓΑ: 131), «επιχειρηματίες» (ΓΑ:131), «ο γλύπτης»(ΓΑ:150), «διοικούνται από τους εκλεγμένους δημάρχους και οι νομοί από επίσης εκλεγμένους νομάρχες» (ΓΒ:39), «τη δουλειά της νοικοκυράς» (ΓΒ:140).

â ÿ õ ö ê

«Φυσικοί είναι επίσης πολλοί άνθρωποι..», «μπορείς και εσύ να γίνεις φυσικός» (ΦΒ:7), «ερευνητής..», «αστροναύτες..» (ΦΒ:30), «πιλότος» (ΦΒ:73), «γιατρός» (ΦΒ: 102), «καθηγητής» (ΦΓ:3), «οδηγός» (ΦΓ:32), «επιστήμονες» (ΦΓ:57,εικ.2.19).

ã ó ø ñ ë í

«καθηγητές» (ΧΒ:7), «χημικός» (ΧΒ:15,εικ.15),
«επιστήμονες» (ΧΒ:87)
«καθηγητής» (ΧΓ:7), «ιατρός» (ΧΓ:139),
«χημικοί» (ΧΓ:143)

Ý ÷ýóû ûý õöê Ð øùíÿëû

«συνθέτης» (ΠΓ:45)
«μουσικοί» «φωτογράφος»
«λογίστρια» (ΠΓ:55),
«αρχιτέκτονες»,
«μηχανικοί»,
«σχεδιαστές»,
«καλλιτέχνες»
(ΠΓ:56)
«επιστήμονες»,
«οικονομικοί
αναλυτές», «σύμβουλοι εταιρειών και επιχειρήσεων», «στελέχη και διευθυντές»
(ΠΓ:132),
«επιστήμονες και αναλυτές»,
(ΠΓ:133), «γραφίστες»
(ΠΓ:184),
«ο σκηνοθέτης», «εικονολήπτης» (ΠΓ:195),
«προγραμματιστής»
(ΠΓ:238,247,284)
«μαθηματικοί» (ΠΓ:239),
«συγγραφέας» (ΠΓ:291)
«ερευνητές» (ΠΓ:293),
«υπάλληλοι» (ΠΓ:304),

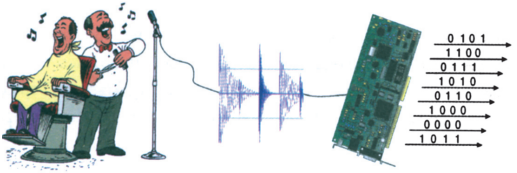

Ο ήχος ψηφιοποιείται, για να εισαχθεί στον υπολογιστή.

àñ ùû÷ûïëí

«γιατρός»(ΤΑ:14), «νοικοκυρά»(ΤΑ:14)
«επιστήμονες» (ΤΑ:16)
«στελέχη εταιριών », «αναλυτές επενδύσεων », «δημοσιογράφοι», «καθηγητές», «γιατροί», «αγρότες» (ΤΑ:22)
«μηχανικός», «αρχιτέκτονας», «μελετητής», «τεχνίτης» (ΤΑ:78),
«διευθύνων σύμβουλος», «γενικός διευθυντής», «ειδικοί σύμβουλοι», «νομικοί, οικονομικοί αναλυτές», «εξειδικευμένοι επιστήμονες» (ΤΒ:81)
«Διευθυντές: Γενικός, προσωπικού, εκπαίδευσης, παραγωγής, σχεδιασμού προϊόντων, ποιοτικού ελέγχου, έρευνας και ανάπτυξης, οικονομικών, προμηθειών, ασφάλειας, δημοσίων σχέσεων, προώθησης πωλήσεων (marketihg)» (ΤΒ:86), «μέτοχοι», «προμηθευτές» (ΤΒ:88)

ß ûö÷õíÿø þ

Ο επαγγελματικός χώρος στα βιβλία που εξετάστηκαν

φαίνεται να κυριαρχούν οι άνδρες. Οι άνδρες ασκούν παραδοσιακά 'ανδρικά' επαγγέλματα, επαγγέλματα κύρους και επαγγέλματα που απαιτούν διανοητικές ικανότητες. Η γυναίκα σπάνια παρουσιάζεται στο χώρο εργασίας της και σπάνια επίσης φαίνεται να αμείβεται από τη δουλειά που κάνει. Παρατηρείται δηλαδή ότι όχι μόνον πολύ λιγότερες γυναίκες από άνδρες εργάζονται αλλά οι γυναίκες εργάζονται και σε πολύ λιγότερα επαγγέλματα, χαμηλότερου κύρους και αμοιβής. Ακόμη και όταν γίνεται παράλληλη αναφορά στο ανδρικό και στο γυναικείο φύλο ο επαγγελματικός ρόλος του άνδρα είναι σαφώς ανώτερος από αυτόν της γυναίκας. Στην αναφορά, για παράδειγμα, «....η τεχνολογία. . . .δίνει ένα προβάδισμα σε σχέση με εκείνους που δεν την έχουν π.χ. ο γιατρός ή το νοσοκομείο με τα σύγχρονα μηχανήματα, η νοικοκυρά με τις σύγχρονες συσκευές....» (ΤΑ:14). Ο γιατρός (και όχι η γιατρός) από τη μία πλευρά, η νοικοκυρά (και όχι ο άντρας που ασχολείται με το νοικοκυριό) από την άλλη. Από τη μια ο επιστήμονας, από την άλλη η γυναίκα που (μπορεί ασφαλώς να είναι επιστήμονας) φαίνεται να έχει ως κύρια απασχόλησή της τη φροντίδα του σπιτιού (που δεν απαιτεί ειδικές σπουδές ούτε ιδιαίτερες ικανότητες).

Επιπλέον, η γυναίκα δεν φαίνεται να αμείβεται για την εργασία της παρά μόνο σε ένα παράδειγμα στο βιβλίο των Μαθηματικών της Γ΄ Γυμνασίου (σελ. 156) και μάλιστα να παίρνει μισθό λιγότερο από τους άντρες συναδέλφους της. Η οικονομική δυνατότητα της γυναίκας είναι πολύ περιορισμένη και αφορά μόνο συναλλαγές μικρού οικονομικού μεγέθους, όπως για παράδειγμα τα καθημερινά ψώνια στο super-market. Υπονοείται δηλαδή ότι η γυναίκα είναι εξαρτημένη οικονομικά από τον άνδρα.

Μόνο στο βιβλίο της Τεχνολογίας της Β΄ Γυμνασίου, συναντούμε έναν τύπο γυναίκας, που πολλοί θα θεωρούσαν 'πετυχημένη'. Η γυναίκα εδώ εμφανίζεται ως ερευνήτρια και ως στέλεχος επιχείρησης, όπως προκύπτει από την εικονογράφηση. Πρόκειται ασφαλώς για ένα θετικό παράδειγμα, αφού η γυναίκα φαίνεται ότι έχει κατακτήσει επαγγελματικούς χώρους που θεωρούνταν κατεξοχήν ανδρικοί, αρκεί να μην είναι το μοναδικό παράδειγμα γυναίκας-επιτυχημένης επαγγελματίας οπότε μπορεί να εκληφθεί και ως η εξαίρεση του κανόνα..

Ý ý û è ÿ ñ õ þ

Τα σχολικά εγχειρίδια εκτός από γνώσεις και δεξιότητες που είναι κοινές για όλα τα παιδιά μεταφέρουν έμμεσα και ένα πλήθος αντιλήψεων, στερεοτύπων και αξιών που επηρεάζουν τη διαμόρφωση στάσεων σε μαθητές και μαθήτριες. Έτσι ενώ, για παράδειγμα, το μαθηματικό περιεχόμενο των εγχειριδίων των μαθηματικών (οι αριθμητικές πράξεις, τα σχήματα, τα εμβαδά και οι όγκοι) είναι πολιτικά και πολιτισμικά ουδέτερο τα συγκείμενά του δεν είναι. Τα προβλήματα που (υποτίθεται ότι) απεικονίζουν καταστάσεις της καθημερινής ζωής και οι εικόνες που συνοδεύουν τα κείμενα μεταφέρουν ασφαλώς κοινωνικά και πολιτισμικά στοιχεία.

Οι εικόνες και οι αναφορές στα σχολικά εγχειρίδια θα μπορούσαν να εμφανίζουν γυναίκες και οι άνδρες σε επαγγέλματα που ούτως ή άλλως ασκούνται και από τα δύο

φύλα. Υπάρχουν ασφαλώς γιατροί, βιολόγοι, αρχιτέκτονες, μηχανικοί, εργάτες, καθηγητές, υπάλληλοι, αγρότες, …άντρες και γυναίκες. Γιατί θα πρέπει λοιπόν όλοι οι επαγγελματικοί χώροι να μονοπωλούνται από το ένα μόνον φύλο;

Αναδεικνύεται επίσης ο σημαντικός ρόλος των εκπαιδευτικών που διαθέτοντας τις γνώσεις και γνωρίζοντας τις κατάλληλες τεχνικές είναι σε θέση να αναλύουν και να συζητούν κριτικά κείμενα και εικόνες των σχολικών εγχειριδίων και να δημιουργούν νέα παραδείγματα που αντιστοιχούν στις νέες κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες του τόπου.

Ý í ý ñ ø î è ÿ ñ õ þ

Τι μπορούν να κάνουν οι εκπαιδευτικοί που διαπιστώνουν στερεότυπα αυτού του είδους στα σχολικά εγχειρίδια; Μπορούν να συζητήσουν το γεγονός ότι οι γυναίκες στο σχολικό εγχειρίδιο φαίνεται να ασχολούνται μόνον με τις δουλειές του σπιτιού και τις ανάγκες της οικογένειας ενώ δεν φαίνεται να εργάζονται σε αμειβόμενες θέσεις εργασίας. Ποιες είναι οι εμπειρίες των παιδιών; Τι γίνεται στη δική τους οικογένεια; Γνωρίζουν στον κοινωνικό τους περίγυρο γυναίκες που εργάζονται; Σε ποια επαγγέλματα; Αποφασίζουν με τα παιδιά της τάξης τους να κάνουν μια έρευνα για να συγκεντρώσουν στοιχεία για τις δικές τους οικογένειες. Σε πόσες οικογένειες εργάζονται και οι δύο γονείς; Τι δουλειά κάνουν; Με τι ασχολούνται οι εργαζόμενοι γονείς τις ώρες εκτός της εργασίας τους; Τι διαπιστώνουν από την επεξεργασία των στοιχείων που συγκέντρωσαν από την έρευνά τους; Είναι η πραγματικότητά τους αυτή που παρουσιάζεται από το εγχειρίδιο; Αν ήθελαν το εγχειρίδιο τους να απεικονίζει τις δικές τους πραγματικότητες πώς θα άλλαζαν το κείμενο και τις εικόνες κάποιων από τα προβλήματα του βιβλίου;

3. Δραστηριότητες

Άνδρες και γυναίκες, αγόρια και κορίτσια εμφανίζονται σε διάφορες δραστηριότητες μέσα και έξω από το σπίτι, σε δραστηριότητες που έχουν ψυχαγωγικό, οικονομικό ή κοινωνικό περιεχόμενο. Και στη συγκεκριμένη κατηγορία παρατηρείται σαφής διαχωρισμός των δραστηριοτήτων στις οποίες εμπλέκονται άνδρες/αγόρια και σ' αυτές που παίρνουν μέρος γυναίκες/κορίτσια.

1. Οικιακές δραστηριότητες

Τα δύο φύλα εμφανίζονται σε διάφορες δραστηριότητες στο χώρο του σπιτιού και σε σχέση με την οικογένεια.

Î ù í û ý é þ

Ù í ô ó ø í õ ö è

«η μητέρα του Κώστα …έφτιαξε μαρμελάδα....» (ΜΑ:178),

«Άντρας πάνω σε σκάλα να κάνει εργασίες πάνω στη σκεπή /εικόνα» (ΜΒ:133)

«Μια νοικοκυρά αγοράζει ύφασμα για να κάνει κουρτίνες» (ΜΑ:77)

«Η μητέρα του Σπύρου πληρώνει τα ψώνια στο Σούπερ Μάρκετ» (ΜΑ:37)

Ï õ û ÷ û ï ë í

« …τη μητέρα σας ή τη γιαγιά σας να ζυμώνει ψωμί.....» (ΒΓ:31)

«Τι θα συμβουλεύατε τη μητέρα σας για το μαγείρεμα των λαχανικών;» (ΒΓ:44)

«μια γυναίκα μαγειρεύει στην κουζίνα/εικόνα» (ΒΓ:51)

«τρία αγόρια, ένα πίνει αναψυκτικό, το άλλο ανοίγει κάτι χαρτόκουτα και το τρίτο κόβει χαρτί κουζίνας/εικόνα» (ΒΓ:166)

2. Οικονομικές δραστηριότητες

Τα δύο φύλα εμφανίζονται σε δραστηριότητες σχετικές με χρηματικές συναλλαγές. Άνδρες και γυναίκες αγοράζουν ή πωλούν, κερδίζουν ή χάνουν χρήματα, ξοδεύουν ή αποταμιεύουν, πληρώνονται ή πληρώνουν χρήματα.

Î ù í û ý é þ

Ù í ô ó ø í õ ö è

«τρεις έμποροι ιδρύουν μια επιχείρηση και συμμετέχουν με κεφάλαια…»(ΜΒ:170)

«ένας Άραβας άφησε με διαθήκη την περιουσία του στους τρεις γιους του» (ΜΑ:164)

«κατέθεσε κάποιος στο Ταμιευτήριο» (ΜΒ:83), «Ένας οικογενειάρχης αγοράζει ηλεκτρικά είδη» (ΜΑ:174)

«Μια νοικοκυρά αγοράζει ύφασμα για να κάνει κουρτίνες» (ΜΑ:77)

«Η μητέρα του Σπύρου πληρώνει τα ψώνια στο Σούπερ Μάρκετ» (ΜΑ:37)

à ñ ù û ÷ û ï ë í

«...ο διευθυντής προσωπικού στη συγκεκριμένη βιομηχανία...» (ΤΒ:125)

«...για τον ρόλο του διευθυντή...» (ΤΒ:125)

Εικόνα 1.9: «Βασικός συντελεστής παραγωγής:εργασία» (ΤΒ:19)

Εικόνα 2.5: «Σύσκεψη διευθυντών» (ΤΒ:83)

3. Ψυχαγωγικές δραστηριότητες

Πρόκειται για δραστηριότητες στις οποίες συμμετέχουν τα δύο φύλα όχι από υποχρέωση αλλά από επιλογή τους με στόχο την προσωπική ή οικογενειακή τους ευχαρίστηση.

Î ù í û ý é þ

Ù í ô ó ø í õ ö è

«ένας ποδηλάτης» (ΜΑ:22), «ο νικητής στο αγώνισμα του μήκους» (ΜΑ:19), «… των 12 παικτών μιας εφηβικής ομάδας μπάσκετ.....» (ΜΒ:217), «Κορίτσι μ' ένα ποδήλατο/εικόνα» (ΜΒ:270), «Ο Νίκος διάβασε ένα βιβλίο…» (ΜΒ:85), «Ο Γιώργος στην εκδρομή που έκανε η τάξη του τράβηξε 51 φωτογραφίες» (ΜΑ:64), «Πόσο θα πληρώσει καθένας από τους 20 φίλους που έφαγαν μαζί και το τραπέζι κόστισε 580 €;» (ΜΑ:58)

Ï õ û ÷ û ï ë í

«είσαι αθλητής κολύμβησης» (ΒΓ:121), «εικόνα γυναικών σε γλέντι» (ΒΓ:94),

«Αγόρια και κορίτσια σε βραδινή διασκέδαση/εικόνα» (ΒΓ:116),

«Κορίτσι κάνει μπαλέτο/εικόνα» (ΒΓ:13)

Ð ñ íý ë í
«ποδοσφαιριστές/εικόνα» (ΓΒ:31),
«Μια γυναίκα κι ένας άνδρας ορειβάτης/εικόνα» (ΓΒ:125)
«Αγόρι παίζει βιολί/εικόνα» (ΓΑ:132), «παράγοντες έλξης των τουριστών..» (ΓΒ:200)

â ÿ õ ö ê
Εικόνα 2.1: Άνδρας ασκεί δύναμη σε βάρκα: «Η βάρκα αρχίζει να κινείται..»
«...ότι οι αθλητές των δρόμων ταχύτητας...» (ΦΓ:86, Ασκ.6 & Εικόνα)
«΄Ενας αθλητής της άρσης βαρών ανυψώνει...» (ΦΓ:119,΄Ενθετο)
«Ο αναβάτης και η μοτοσυκλέτα του...» (ΦΓ:65, Ασκ.4)
Εικόνα, ένθετο: μουσικός με συνθεζάιζερ (ΦΓ:179)
Εικόνα 2.11: Αγόρια:«Κάθε ομάδα παιδιών προσπαθεί να τραβήξει το αμαξάκι...»(ΦΓ:50)
Εικόνα: Αγόρι αναβάτης (ΦΓ:65)

Ý ÷ ó ý û û ý õ ö ê
«Ο χρήστης μπορεί να επισκεφθεί...» (ΠΓ:92)
«...στο παιχνίδι αυτό ο παίκτης ταξιδεύει...» (ΠΓ:159)
«Στις περισσότερες (εφαρμογές) υπάρχει διάλογος του χρήστη με την εφαρμογή..»
«ο χρήστης μιας εφαρμογής πολυμέσων μπορεί..» (ΠΓ:195)
Εικόνα:«Ο χρήστης βυθισμένος στους γαλαξίες...» (ΠΓ:171)
«...πως ένας χρήστης μπορεί να πλοηγήσει...» (ΠΓ:229, περιθώριο)
«οι συγγραφείς επιστημονικής φαντασίας...» (ΠΓ:295)

4. Πολιτικοκοινωνικές δραστηριότητες

Άνδρες και γυναίκες, κορίτσια και αγόρια εμφανίζονται στα σχολικά εγχειρίδια να συμμετέχουν με διαφορετική συχνότητα και σε διαφορετικού τύπου δραστηριότητες της πολιτικής και της κοινωνικής ζωής.

Εικόνα 1.1 *Σήμερα η τεχνολογία χρησιμοποιείται σε πολλές ανθρώπινες δραστηριότητες*

Î ù í û ý é þ
Ù í ô ó ø í õ ö è
«Ο Γιάννης πηγαίνει στην τάξη Α1….η Μαρία πηγαίνει στην τάξη Α2…στις εκλογές που έκαναν οι μαθητικές κοινότητες ο Γιάννης πήρε …ψήφους, ενώ η Μαρία πήρε…» (ΜΑ:165)
«Αν χ η ηλικία ενός ψηφοφόρου…» (ΜΒ:85)

Ð ñ ï ý í ë í

«Οι ΟΤΑ διοικούνται από τους εκλεγόμενους δημάρχους…και οι νομοί από επίσης εκλεγόμενους νομάρχες.» (ΓΒ:39)

«Αποτελείται από τους υπουργούς των κρατών μελών…περιλαμβάνει 626 ευρωβουλευτές που εκλέγονται απευθείας από τους πολίτες των κρατών μελών…» (ΓΒ:204)

ã ó ø ñ ë í

«οι απλοί πολίτες οφείλουν να μεριμνούν...» (ΧΓ: 147)

«απαίτηση κάθε πολίτη της χώρας...» (ΧΓ:148)

à ñ ù û ÷ û ï ë í

«Οι σύγχρονοι πολίτες θα πρέπει να έχουν την αναγκαία τεχνολογική μόρφωση. ...» (ΤΑ:10)

«Ο σημερινός πολίτης συνεπώς είναι απαραίτητο να ενημερωθεί και να εξοικειωθεί με την τεχνολογία, αν θέλει να είναι παραγωγικός και αποτελεσματικός τόσο στην επαγγελματική όσο και στην καθημερινή ζωή.» (ΤΑ:14)

Και αν συσχετίσουμε το τελευταίο σχόλιο με τις τρεις εικόνες της διπλανής σελίδας, θα βγάλουμε το συμπέρασμα ότι, ο «ενημερωμένος πολίτης» είναι ένας άνδρας που ξυπνάει νωρίς, τρώει πρωινό διαβάζοντας εφημερίδα και φεύγει για τη δουλειά με το αυτοκίνητό του. (ΤΑ:15)

ß û ÷ õ í ÿ ø þ

Οι άντρες στα σχολικά εγχειρίδια πηγαίνουν για ορειβασία, ψάρεμα, περπάτημα στη φύση, ταξιδεύουν. Η οδήγηση είναι μια συνηθισμένη δραστηριότητα του άνδρα ενώ φαίνεται ότι το αυτοκίνητο και η μοτοσικλέτα γενικά είναι θέμα ταμπού για τις γυναίκες. Οι σχετικές εικόνες επιβεβαιώνουν τη συγκεκριμένη αντίληψη. Τα αγόρια παρουσιάζονται να παίζουν βιολί και ποδόσφαιρο, να κάνουν ποδήλατο, σκι και ορειβασία και γενικά να ασχολούνται με τον αθλητισμό. Τα κορίτσια εμφανίζονται σπάνια να κάνουν ποδήλατο ή ορειβασία από κοινού με τα αγόρια, να γλεντούν και να διασκεδάζουν. Άνδρες και αγόρια εμφανίζονται πολύ συχνά σε έντονες αθλητικές και άλλες ψυχαγωγικές δραστηριότητες, γυναίκες και κορίτσια εμφανίζονται εξαιρετικά σπάνια.

Συμμετοχή σε πολιτικές και κοινωνικές δραστηριότητες έχουμε κυρίως από άνδρες οι οποίοι είναι ψηφοφόροι και εκλέγονται δήμαρχοι, νομάρχες ευρωβουλευτές, γίνονται υπουργοί. Οι γυναίκες δεν φαίνεται να ενδιαφέρονται ή να έχουν τις ικανότητες ή να τις εμπιστεύονται γι' αυτού του είδους τις θέσεις. Καμιά γυναίκα δεν εμφανίζεται σε ανάλογους ρόλους. Σε μία μόνο περίπτωση που αφορά μαθητικές εκλογές έχουμε και τη συμμετοχή μιας μαθήτριας.

Οι άνδρες επενδύουν τα χρήματά τους, έχουν καταθέσεις, παίρνουν δάνεια, πραγματοποιούν αγορές, κάνουν συνεταιρισμούς, έχουν κινητή και ακίνητη περιουσία. Το είδος των οικονομικών συναλλαγών στις οποίες παίρνει μέρος ο άνδρας τού προσδίδουν κύρος και δύναμη ενώ η γυναίκα περιορίζεται να διαχειρίζεται μικρά μόνον ποσά που συνήθως ξοδεύει για την αγορά τροφίμων και ευτελούς εξοπλισμού για το σπίτι. Οι αποφάσεις που πρέπει να πάρει ο άνδρας σχετικά με τη διαχείριση τω χρημάτων είναι σοβαρές και δύ-

σκολες ενώ η γυναίκα δεν χρειάζεται να 'παιδέψει' το μυαλό της προκειμένου να αγοράσει ύφασμα για κουρτίνες ή διάφορα προϊόντα από το super-market. Δραστηριότητες που σχετίζονται με μεγάλα οικονομικά ποσά (αγορά γης, κληρονομιά, δάνεια, καταθέσεις) ή δραστηριότητες που αφορούν επαγγελματικές-οικονομικές σχέσεις (εμπορικές συναλλαγές) είναι αποκλειστικά αντρική υπόθεση. Η δύναμη των χρημάτων και του κεφαλαίου ανήκει αποκλειστικά στους άντρες.

Γενικά, η γυναίκα απουσιάζει και από τον τομέα των οικογενειακών, οικονομικών, ψυχαγωγικών και πολιτικοκοινωνικών δραστηριοτήτων. Ενισχύεται η αντίληψη ότι ο φυσικός χώρος της γυναίκας είναι ο ιδιωτικός και όχι ο δημόσιος χώρος, όπου υπάρχουν και ενεργούν οι «πραγματικοί πολίτες» της χώρας, οι άνδρες, οι οποίοι διασκεδάζουν, αθλούνται, έχουν πολιτική δράση και ποικίλα ενδιαφέροντα.

Ý ý û è ÿ ñ õ þ

Τα σχολικά εγχειρίδια θα μπορούσαν να αποφύγουν αυτό το διαχωρισμό δραστηριοτήτων των δύο φύλων και να εμφανίζουν γυναίκες και άνδρες σε ίδιου τύπου δραστηριότητες. Στα super-market, για παράδειγμα, βρίσκει συχνά κανείς άνδρες μόνους τους που ψωνίζουν όπως επίσης είναι γνωστό ότι υπάρχουν σήμερα πολλές γυναίκες που αγοράζουν το αυτοκίνητό τους με τις δικές τους οικονομικές δυνάμεις, που αποταμιεύουν χρήματα, παίρνουν δάνεια, αγοράζουν ακίνητα. Άνδρες και γυναίκες αναλαμβάνουν ευθύνες και πρωταγωνιστικούς ρόλους, συμμετέχουν στο δημόσιο και έχουν το ρόλο τους στον ιδιωτικό βίο.

Άνδρες και γυναίκες, κορίτσια και αγόρια αθλούνται, οδηγούν αυτοκίνητα και μοτοσικλέτες, παρακολουθούν κινηματογραφικές και θεατρικές παραστάσεις, ασχολούνται με τις νέες τεχνολογίες, διαβάζουν βιβλία και ασχολούνται με τις τέχνες. Η εμφάνιση των δύο φύλων σε διαφορετικού είδους ψυχαγωγικές δραστηριότητες, σε ελάχιστες κοινές και στην περίπτωση αυτή σε διαφορετικούς ρόλους (ενεργητικούς και παθητικούς) συντελεί στη διαιώνιση στερεοτύπων του ρόλου των φύλων. Θα μπορούσε τέλος να είχε αποφευχθεί η αποκλειστική αναφορά εκπροσώπων ανδρικού φύλου σε θέματα που δηλώνουν κοινωνικοπολιτικές δραστηριότητες. Η εικόνα γυναικών πολιτικών ή γενικότερα γυναικών με ενεργό δράση και ενδιαφέρον για τα κοινά ενδυναμώνει τις μαθήτριες να αναλαμβάνουν αντίστοιχους ρόλους μέσα στη δική τους καθημερινότητα και να οραματίζονται το μέλλον διεκδικώντας και το δικό τους μερίδιο στη σφαίρα του δημόσιου βίου. Εξοικειώνει επίσης τα αγόρια με την ιδέα ότι τα κορίτσια και οι γυναίκες έχουν τα ίδια με τα αγόρια και τους άνδρες δικαιώματα και ικανότητες να συμμετέχουν στα κοινά και θα πρέπει να έχουν και τις ίδιες ευκαιρίες να αναλαμβάνουν δυναμικούς ρόλους σε κοινωνικοπολιτικά ζητήματα.

Τα σχολικά εγχειρίδια λοιπόν θα μπορούσαν να αποτελούν ένα υλικό χωρίς υπονοούμενα και αποτυπωμένες διακρίσεις. Μπορούν να αποκαταστήσουν τις ισορροπίες ως προς τη συχνότητα εμφάνισης των δύο φύλων και ως προς το είδος των δραστηριοτήτων στις οποίες εμπλέκονται. Για παράδειγμα, θα μπορούσε στην εικόνα (ΦΓ:50) αντί για αγόρια να είναι κορίτσια που έλκουν τη διελκυστίνδα. Και ασφαλώς θα μπορούσαν να υπάρχουν πολύ περισσότερες χρήστριες ηλεκτρονικού υπολογιστή, από τη μία μόνο χρήστρια που εμφανίζεται σ' ένα βιβλίο 326 σελίδων.

Στα σχολικά εγχειρίδια θα μπορούσαν να παρουσιάζονται και γυναίκες να συμμετέχουν σε οικονομικές δραστηριότητες. Άλλωστε σήμερα οι γυναίκες όπως και οι άνδρες διαθέτουν τραπεζικούς λογαριασμούς, χρησιμοποιούν πιστωτικές κάρτες, παίρνουν δάνεια, αγοράζουν ακίνητα και κινητά μεγάλης αξίας. Οι γυναίκες επίσης έχουν διεισδύσει στην αγορά εργασίας και πολλές από αυτές ακολουθούν επαγγέλματα καριέρας. Αυτό σημαίνει όχι μόνο ότι αμείβονται αλλά και ότι οι αποδοχές τους είναι ίσες ή και μεγαλύτερες από τις αποδοχές ανδρών συναδέλφων τους. Αυτή η πραγματικότητα δεν πρέπει να αποσιωπάται από τα σχολικά εγχειρίδια. Οι γυναίκες όπως και οι άνδρες πρέπει να παρουσιάζονται σε δημιουργικούς και δραστήριους ρόλους και σε δραστηριότητες κοινωνικής, πολιτικής, πολιτισμικής συμμετοχής.

4. Διάσημα πρόσωπα

Τα σχολικά εγχειρίδια που εξετάστηκαν έχουν πολλές αναφορές σε διάσημα πρόσωπα της ελληνικής και της παγκόσμιας παλαιότερης και σύγχρονης ιστορίας των επιστημών. Από τα παραδείγματα που αναφέρονται λείπουν σχεδόν τελείως αναφορές σε γυναικεία πρόσωπα.

Î ù í û ý é þ

Ù í ô ó ø í õ ö è

Πυθαγόρας ο Σάμιος, Ευκλείδης, Σιμόν Στεβέν, Ιωάννης Νέπερ, Albrecht Dórer (ζωγράφος), Περικλής, Καβάφης, Στράβων, Γκάους, Γουτεμβέργιος, Nikolai Lobatchevsky (μαθηματικός), Bernhard Riemann (μαθηματικός), Jean Dieudonne (μαθηματικός), Διόφαντος, Brahmagupta, Michal Chasles (μαθηματικός), Πυθαγόρειοι, Fibonacci, Θαλής (ένας από τους επτά σοφούς)[4]

Ï õ û ÷ û ï ë í

Αριστοτέλης, η Κική Δημουλά, (γιατρός) Φ. Ρέντι, η Βούλα Πατουλίδου, (επιστήμονας) Παστέρ, Νίκος Κακλαμανάκης, A. Leeuwenhoek, R. Hooke, Ιπποκράτης, Επίκουρος, Γιάννης Ρίτσος, Μωρίς Μαίτερλινκ, ο Ρώσος βιολόγος Ντιμίτρι Ιβανόφσκι, ο Αμερικανός βιολόγος Γ. Στάνλεϋ, η Λουίζ Μπράουν, ο Ησίοδος, η Ρ. Φράνκλιν, ο Αριστοτέλης, τη διαπρεπή παλαιοανθρωπολόγο Μαίρη Λάκεϋ[5].

4. Υπάρχουν πολλές ακόμη αναφορές όπως: H.T. Colebrooke, Michael Stifel, Hermann Hanuel, Πυθαγόρειοι, Auguste Piccard (φυσικός), η E.S. Loomis, Ζήνωνας (ο έλληνας φιλόσοφος), A.H. Rhind, Recorde (μαθηματικός), Abu Abdalach Mohammed ibn Musa al-Khowazizmi (μαθηματικός), και άλλοι ακόμη.
5. Και πολλές ακόμη αναφορές όπως: ο Λουί Παστέρ (επιστήμονας), η Αμαλία Φλέμινγκ, ο γιατρός Ρ. Κωχ, ο Ασκληπιός, ο Ιπποκράτης, ο Λαϊντστάινερ, ο μικροβιολόγος Christian Gram, ο γιατρός Ε. Τζένερ, Α. Φλέμινγκ, ο Π. Μπεργκ, Σ. Κοέν, Χ. Μπόγιερ, Γ. Μέντελ, Δρ. Τ. Κούλεϋ, ο Ζ. Νικότ,, και άλλοι ακόμη.

Ð ñ ï ý í ë í

Ηρόδοτος, Ερατοσθένης, Πτολεμαίος, ο ζωολόγος Θωρ Χάγιερνταλ, Ρίτσαρντ Τρέβιθικ, Στέφενσον, Ζακ Μονέ, Ζακ Σαντέρ, Βάσκο ντα Γκάμα.

â ÿ õ ö ê

Αϊνστάιν, Δημόκριτος, Αριστοτέλης, Εμπεδοκλής, Πυθαγόρας, Ερατοσθένης, Αρίσταρχος, Πτολεμαίος, Γαλιλαίος, Νεύτων, Κοπέρνικος, Κέλβιν, Κλαούζιους, Τζαούλ, Μάξγουελ, Χέρτζ, Μαξ Πλανκ, Μπορ, Compton, Πλάτων, Ηράκλειτος, Φέινμαν, Προμηθέας, Ευκλείδης, Αλχάζεν, Πιέρ ντε Φερμά, Ρόιμερ, Μάϊκελσον, Πιέρ Κιουρί, Μαρί Κιουρί, Γκάιγκερ, Φρειδερίκος Ζολιό, Ειρήνη Κιουρί, Χαν, Στράσμαν, Φέρμι,, R. Wilson[6].

ã ó ø ñ ë í

Αλέξανδρος ο Αφροδισεύς, Χυμάς ο Αλεξανδρεύς, Ζώσιμος ο Πανοπολίτης, Πλάτων, Αϊνστάιν, Αριστοτέλης, Θαλής ο Μιλήσιος, Αναξιμένης, Ηράκλειτος, Εφέσιος, Εμπεδοκλής, Αριστοτέλης, Δημόκριτος, Λεύκιππος, John Dalton, Προυστ, Μπερζέλιους, Μπερτολέ, Ρίχτερ, Διονύσιος ο Πύρρος ο Θετταλός, Antoine de Lavoisier, Αναξαγόρας[7].

Ý ÷ ó ý û û ý õ ö ê

Αρχύτας Ταραντίνος, Πλάτωνας, Ήρωνας ο Αλεξανδρεύς, αυτοκράτορας Θεόφιλος, Μίνωας, Τσαρλς, Μπάμπατζ, Χέρμαν Χόλεριθ, Αυγούστα Άντα Μπάιρον, Κονραντ Ζυζ, Χάουαρντ Άικεν, Άλαν Τιούριγκ, Τζον Φον Νιούμαν, Τζωρτζ Μπουλ, Γουτεμβέργιος, Διονύσιος Σολωμός, Vannevar Bush, Ρήγας Φεραίος, Morse, Bell, Markoni, Ευκλείδης, Ερατοσθένης, Μιχάλης Δερτούζος, Boris Rubinsky, Bill Gates, Κέβιν Γουόρικ.

à ñ ù û ÷ û ï ë í

Tomas Newcomen, James Watt, Johan Gutenberg, Ζαχαρίας Γιάνσεν, Daniel Fahrenhiet, De Sivrac, Karl Von Drais, KilPatrik MacMillan, Joseph –Nicephone Niepse, Jacob Perkins, E. Lenoir, Otto, Louis Pasteur, Alexander Graham Bell, T. Edison, Βιλχελμ Ρέντγκεν, Gulielmo Marconi, Wright, John Baird, Alexander Fleming, Gagarin, T. Maiman, S. Wozniak, S. Jobs, Mac Gregor, Stanley Keon, Speeman, Stanley Kreon, Αρχιμήδης, Κτησίβιος.

ß û ÷ õ í ÿ ø þ

Δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι η εμφάνιση διάσημων γυναικών και μάλιστα επιστημόνων στα βιβλία του Γυμνασίου είναι σχεδόν ανύπαρκτη. Από τις 344 αναφορές που

6. Και πολλές ακόμη αναφορές όπως: Μόρλεϋ, Ian Shelton, Φουκώ, Θαλής, Τζίλμπερτ, Κουλόμπ, Γκαλβάνι, Βόλτα, Tolman, Stewart, Ampere, Μαξγουελ, Ερνστεντ, Λεύκιπος, Νταλτον, Τομσον, Μιλικαν, Ραδερφορντ, Στιούαρτ, Ρόμπερτ Χουκ (Hook), Πτολεμαίος, Αρίσταρχος, Κοπέρνικος, και πολλοί άλλοι ακόμη.
7. Και άλλες αναφορές όπως: Προμηθέας, Joseph Priestley, Ηρόδοτος, Θεμιστοκλής, Αυτοκράτορας Διοκλητιανός, Πλίνιος ο Πρεσβύτερος, Μεντελεγιεφ, Μπαλάρ,, Ηρόδοτος, Νώε, συντ. Ντρέικ, θεός Διόνυσσος, Βασιλιάς Οινέας, Φλέμιγκ, Μπούτρος Γκάλι, Γαληνός (μεγάλος ιατρός της αρχαιότητας), Χόπκινς.

γίνονται στα εγχειρίδια σε διάσημα πρόσωπα τόσο των επιστημών όσο και του ευρύτερου πνευματικού ή καλλιτεχνικού χώρου οι 333 αναφορές αφορούν σε άντρες και μόλις οι 11 σε γυναίκες (ανάμεσα σ' αυτές 1 μαθηματικός, 1 μαθηματικός-προγραμματίστρια, 3 φυσικοί, 2 βιολόγοι, 1 ανθρωπολόγος). Δημιουργείται έτσι η εντύπωση ότι δεν υπήρξαν και δεν υπάρχουν διάσημες γυναίκες. Ότι οι γυναίκες δεν έκαναν ποτέ κάτι τόσο σημαντικό ώστε να μείνουν γι' αυτό στην ιστορία ή να αξίζει τον κόπο να γίνεται αναφορά στο έργο και την προσωπικότητά τους.

Ý ý û è ÿ ñ õ þ

Είναι σίγουρο ότι στο χώρο των Θετικών Επιστημών υπάρχουν και πολλές γυναίκες. Η παρουσία και η συμβολή όμως των γυναικών στις επιστήμες είτε δεν καταγράφηκε είτε αποσιωπήθηκε. Σε σχετικά λοιπόν θέματα, ή σε ιστορικές αναφορές, θα πρέπει να αναφέρεται η συμβολή των γυναικών από την αρχαιότητα έως σήμερα. Μερικά μόνο παραδείγματα: Γιατί να μην αναφέρεται δίπλα στους άνδρες που ασχολήθηκαν με την αστρονομία–κοσμολογία, και η Χιλδεγάρδη του Μπίνγκεν, που έζησε τον 12ο αι; Είναι η πρώτη επιστήμονας της οποίας τα έργα μάς έφτασαν ακέραια, και έπαιξε μεγάλο ρόλο σε πολιτικό και πολιτιστικό επίπεδο. Το Liber Scivias περιλαμβάνει την πρώτη πλήρη κοσμολογία, η εγκυκλοπαίδεια Φυσικής Ιστορίας, γνωστής αργότερα ως Physica, ιατρικά συγγράμματα, κ.ά. Ή η Υπατία η Αλεξανδρινή (γεννήθηκε το 370 μ.Χ. και δολοφονήθηκε το 415 από ομάδα φανατικών Χριστιανών), που ασχολήθηκε με μαθηματικά, φιλοσοφία, αστρονομία, Μηχανική.

Ιδίως όμως στον 20ο αι., που είναι ο αιώνας κατά τον οποίο οι γυναίκες εισέρχονται οριστικά στον κόσμο της επιστημονικής και τεχνολογικής έρευνας και σ' όλα τα άλλα πεδία της κοινωνικής ζωής, πάλι οι αναφορές σε γυναίκες επιστήμονες είναι ελάχιστες. Υπάρχουν πολλές γυναίκες πλέον που συμβάλλουν στην επιστημονική πρόοδο όπως επίσης αρκετές είναι και εκείνες στις οποίες απονεμήθηκε το βραβείο Νόμπελ. Οι γυναίκες επιστήμονες δεν είναι πλέον οι λαμπρές εξαιρέσεις, αλλά συμμετέχουν ισότιμα στην ιστορία της επιστήμης.

5. Πρωταγωνιστικοί ρόλοι

Σύμφωνα με την εικόνα που διαμορφώνεται από τα σχολικά εγχειρίδια για τα δύο φύλα, οι άνδρες παίρνουν τις αποφάσεις για σημαντικά ή δύσκολα ζητήματα και δίνουν λύσεις σε δύσκολα προβλήματα. Πρωταγωνιστές σε σημαντικά γεγονότα είναι σχεδόν πάντα άνδρες.

Î ù í û ý é þ

Ù í ô ó ø í õ ö è

Η φιγούρα ενός αρχαίου Έλληνα που επαναλαμβάνεται 73 φορές στις 313 σελίδες του βιβλίου της Α΄ Γυμνασίου. Μάλιστα στην αρχή των 8 κεφαλαίων καταλαμβάνει ολόκληρη τη σελίδα. Ο ίδιος άντρας πρωταγωνιστεί σε μια εισαγωγική ιστορία χωρίς λόγια

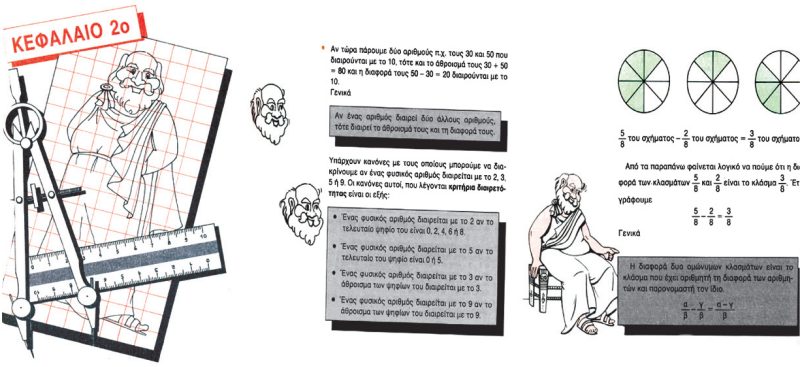

στα βιβλία των Μαθηματικών και των τριών τάξεων. Οι ιστορίες βέβαια είναι διαφορετικές έχουν όμως το ίδιο σημασιολογικό περιεχόμενο.

Ïõû÷ûïëí ñýïíÿ óýõíö þ ûðóï þ

Σκίτσα κοριτσιών και αγοριών στο εργαστήριο

ß û÷õíÿø þ

Η εικονογράφηση των βιβλίων είναι ενδεικτική επίσης της ενίσχυσης του αντρικού φύλου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το βιβλίο των Μαθηματικών της Α΄ τάξης όπου σε 73 περιπτώσεις εμφανίζεται η ίδια φιγούρα (άλλοτε ολοσέλιδη και άλλοτε μικρότερη) ενός αρχαίου Έλληνα δίπλα σε κάθε μαθηματική έννοια ή συμπέρασμα, γεγονός που πολύ εύκολα μας δημιουργεί την αίσθηση ότι πρόκειται για κάποιον πολύ σοφό άντρα της αρχαιότητας, κατά πάσα πιθανότητα και μαθηματικό.

Στο βιβλίο της Β΄ & Γ΄ τάξης η φιγούρα του αρχαίου Έλληνα αντικαθίσταται με το σκίτσο μιας κουκουβάγιας. Ο ίδιος άντρας εμφανίζεται και στην αρχή του βιβλίου σε μια εισαγωγική εικονογραφημένη ιστορία όπου κατατροπώνει ένα φοβερό δράκο που από το στόμα του ξεβράζονται «φοβερά Μαθηματικά» που τρομοκρατούν τα παιδιά. Μια ανάλογη ιστορία έχουμε και στο βιβλίο της επόμενης τάξης.

Στον εργαστηριακό οδηγό της Βιολογίας και των δύο τάξεων υπάρχουν ισάριθμα σκίτσα κοριτσιών και αγοριών σε εργαστήριο. Η διαφορά είναι ότι το κορίτσι στέκεται πίσω από τον πάγκο του εργαστηρίου χωρίς να κάνει κάτι, ενώ το αγόρι κρατώντας δοκιμαστικούς σωλήνες κάνει πειράματα. Στη μία περίπτωση έχουμε παθητική συμπεριφορά ενώ στην άλλη ενεργητική.

Ïõû÷ûïëí

«Ο Γιάννης είναι φοιτητής…στο ίδιο κατάστημα εργάζεται και η Μαρία που έχει AIDS ….η μητέρα του τον πιέζει να σταματήσει τη δουλειά…» (ΒΓ:65)
«ο διευθυντής ενός εργοστασίου…ένας υπάλληλος» (ΒΓ:66)
«Ο κύριος Μπιφτέκης…Επόπτης Υγείας» (ΒΓ:66)

Ðñ ïýíëí

«…επιχειρηματίες…..» (ΓΑ:131)

â ÿõöê

«Ο Ταρζάν που έχει μάζα 85 Kg πιάνεται απο την άκρη...» (ΦΓ:132, Ασκ. 13)
Εικόνα 3.43 (ΦΓ:180) αγόρι πειραματίζεται με συγκλίνοντα φακό
«Οι πιλότοι των αεριωθούμενων, οι αστροναύτες και οι αλεξιπτωτιστές υφίστανται μεγάλες επιταχύνσεις...» (ΦΓ:42, Ένθετο)

«Ο πρωταθλητής άρσης βαρών, Πύρρος Δήμας...» (ΦΓ:131,Ασκ.4)
«Ένας ορειβάτης φωνάζει μπροστά από ένα βράχο...» (ΦΓ:184,Ασκ.11)
«Κάποιος αστρονόμος υποστηρίζει ότι ο Δίας πρέπει να είναι αστέρι... Ένας συνάδελφός του καταρρίπτει τον ισχυρισμό...» (ΦΓ:334, Ασκ.25)

ã ó ø ñ ë í

Εικόνα (ΧΒ:36) αγόρι που κατασκευάζει

Εικόνα (ΧΒ:86) αλεξιπτωτιστές

Εικόνα (ΧΓ:94) Καθηγητής μπροστά σε πίνακα

Ý ÷ ó ý û û ý õ ö ê Ð ø ù í ÿ ë û

Περιγραφή δύο διεργασιών με σκίτσα (ΠΓ:58)

Γελοιογραφία με μαθητή-καθηγητή (ΠΓ:71)

«Για παράδειγμα η ηλεκτρονική διεύθυνση ενός ατόμου που ονομάζεται Κώστας Οικονόμου...» (ΠΓ:232)

«...ένας καλός χρήστης είναι αυτός που ζητά από έναν προγραμματιστή. ..» (ΠΓ:238)

«Ας παρακολουθήσουμε ένα χτίστη που κατασκευάζει έναν τοίχο..» (ΠΓ:268)

à ñ ù û ÷ û ï ë í

«...οι μαθητές μαζί με τον καθηγητή καθορίζουν...» (ΤΑ:58)

«..η επιλογή του μαθητή..», «...ο μαθητής παρουσιάζει..», «..ο μαθητής αναφέρει...» (ΤΑ:67)

«...κάθε μαθητής επιλέγει ένα ρόλο διευθυντή...» (ΤΒ:124)

«να προταθεί από τους συμμαθητές του..» (ΤΒ:124)

«να υποδειχθεί από τον καθηγητή (ΤΒ:124)

«...ο διευθυντής προσωπικού στη συγκεκριμένη βιομηχανία...» (ΤΒ:125)

«..οργανώνεται έκθεση από τους μαθητές και τον καθηγητή. .» (ΤΒ:122)

ß û ÷ õ í ÿ ø þ

Στα εγχειρίδια των Θετικών Επιστημών δεν υπάρχουν ιστορίες –αν εξαιρέσει κανείς τα ιστορικά σημειώματα όπου πρωταγωνιστές είναι πάντα άντρες– που να αναφέρονται σε πρόσωπα έτσι ώστε να μπορούμε να πούμε ποιο από τα δύο φύλα έχει τον πρωταγωνιστικό ρόλο.

Παρ' όλα αυτά στα παραδείγματα και στις ασκήσεις των βιβλίων τόσο των Μαθηματικών όσο και της Βιολογίας αναφορές έχουμε μόνο σε άντρες ή αγόρια. Σε όλες τις περιπτώσεις όταν εμφανίζονται μαζί δύο ή περισσότερα πρόσωπα διαφορετικού φύλου το προβάδισμα το έχει πάντα το αντρικό φύλο.

Και στα άλλα βιβλία, όπως στο βιβλίο της Φυσικής Γ΄, το αγόρι είναι αυτό που έχει περιέργεια, αυτό που παρατηρεί, που πειραματίζεται. Όσο για το βιβλίο της Τεχνολογίας Α΄ τάξης, το υποκείμενο που εμφανίζεται σε όλες τις εικόνες, να σκέφτεται, να σχεδιάζει, να καταστρώνει, να κατασκευάζει και να παρουσιάζει την εργασία του, είναι αποκλειστικά ένα αγόρι. Εδώ δεν έχουμε αμφιβολία ότι η έννοια «μαθητής» δεν συμπεριλαμβάνει και την έννοια «μαθήτρια» αφού η λέξη 'μαθητής' όταν συνοδεύεται και από εικόνα αυτή είναι η εικόνα ενός αγοριού.

Στην Πληροφορική του Γυμνασίου, είναι χαρακτηριστικό ότι το 'ανθρωπάκι' που

σκέφτεται και αναρωτιέται στις ερωτήσεις των περιθωρίων είναι παντού ένα αγόρι. Οι ελάχιστες εικόνες με ανθρώπους, παριστάνουν μόνον αγόρια ή άνδρες. Το μόνο σκίτσο στο οποίο συμμετέχει και ένα κορίτσι, είναι αυτό που δείχνει έναν καθηγητή, ένα μαθητή και μια μαθήτρια και συνοδεύει την ενότητα: «θέματα για συζήτηση». Το ίδιο συμβαίνει και στην ενότητα 12 που αναφέρεται στο θέμα: «Η πληροφορική, το παρόν και το μέλλον», όπου σε 15 σκίτσα η μοναδική ανθρώπινη φιγούρα είναι ανδρική και μόνο ένα σκίτσο δείχνει ένα κορίτσι να πληκτρολογεί σε έναν ηλεκτρονικό υπολογιστή. Ο χώρος λοιπόν της Πληροφορικής-Τεχνολογίας και των Φυσικών Επιστημών, όπως προβάλλεται από τα σχολικά εγχειρίδια, ανήκει στους άνδρες.

Ακόμη και στα ένθετα όπου συναντούμε αποσπάσματα από βιβλία και άρθρα, αυτά είναι μόνο επώνυμων ανδρών συγγραφέων. Οι γυναίκες συγγραφείς είναι και εδώ απούσες.

Ý ý û è ÿ ñ õ þ

Η αναφορά που συναντούμε στη Φυσική Γ΄: «Η Μαρία ανεβάζει ένα βιβλίο. ...» (άσκ. 7, σελ.131), ή η εικόνα 1.30 σελ. 40, όπου ένα κορίτσι πειραματίζεται με την ελεύθερη πτώση θα μπορούσαν να προταθούν ως θετικά παραδείγματα προς την κατεύθυνση της αποδόμησης των στερεοτύπων των φύλων. Και τα κορίτσια πειραματίζονται και τα κορίτσια παρατηρούν. Είναι όμως τόσο σπάνιες οι αναφορές και οι εικόνες αυτού του είδους στα σχολικά εγχειρίδια, που περνούν σχεδόν απαρατήρητες. Τελικά, η εντύπωση που δημιουργείται είναι ότι το υποκείμενο που συμμετέχει ενεργά σ' όλες τις δραστηριότητες είναι το αγόρι/ο άνδρας ενώ το κορίτσι/γυναίκα μένει να παρατηρεί παθητικά, δεν συμμετέχει, δεν ενδιαφέρεται ή δεν μπορεί να πάρει μέρος στις συγκεκριμένες δραστηριότητες.

Θα μπορούσε στο σχολικό εγχειρίδιο να διαπιστώνει κανείς ότι άνδρες και γυναίκες, κορίτσια και αγόρια συμμετέχουν ισότιμα σε όλες τις δραστηριότητες και αναλαμβάνουν ρόλους που δεν παραπέμπουν σε σεξιστικά στερεότυπα.

6. Στερεότυπα χαρακτηριστικά Συμπεριφορές των δύο φύλων

Στα σχολικά εγχειρίδια ενισχύονται και διαιωνίζονται κοινωνικά διαμορφωμένες αντιλήψεις, απόψεις και προσδοκίες για τους ρόλους των φύλων. Ο κόσμος που περιγράφεται στο γραπτό κείμενο και τις εικόνες των εγχειριδίων διαμορφώνει διαφορετικές προσδοκίες για τα δύο φύλα στις οποίες είναι αναμενόμενο να ανταποκριθούν.

Î ù í û ý é þ

Ù í ô ó ø í õ ö è

«μια νοικοκυρά αγοράζει ύφασμα για να κάνει κουρτίνες» ((ΜΑ:77), «η μητέρα του Κώστα...έφτιαξε μαρμελάδα» (ΜΑ:178), «αγόρι υπερπηδά μαθηματικά εμπόδια/εικόνα» (ΜΒ:49), «ένας οικογενειάρχης αγοράζει ηλεκτρικά είδη» (ΜΑ:174),

«ένας άνδρας κάνει μία σφυγμομέτρηση και στην είσοδο του σπιτιού μπροστά στέκεται ο άνδρας – σύζυγος και πίσω η γυναίκα – σύζυγος, το σώμα της οποίας φαίνεται το μισό/εικόνα» (ΜΒ: 198)

Ï õ û ÷ û ï ë í

«μια μητέρα δίνει το φάρμακο στο άρρωστο παιδί της» (ΒΓ:118)

«…τη μητέρα σας ή τη γιαγιά σας να ζυμώνει ψωμί…..» (ΒΓ:31)

«τι θα συμβουλεύατε τη μητέρα σας για το μαγείρεμα των λαχανικών;» (ΒΓ: 44)

«μια γυναίκα μαγειρεύει στην κουζίνα/εικόνα» (ΒΓ: 51)

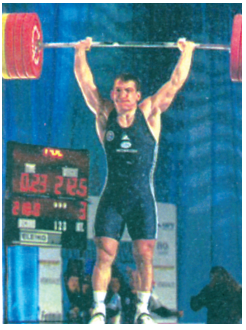

â ÿ õ ö ê

Εικόνα 4.4 «Ο αθλητής για να ανεβάσει τη μπάρα κουράζεται..» (ΦΓ:117)

Εικόνα, ένθετο: Καράτε (ΦΓ:53)

ã ó ø ñ ë í

Εικόνα:«για το γαλακτικό οξύ που συσσωρεύεται στους μύες, μετά από

έντονη σωματική άσκηση». (ΧΓ:24)

Εικόνα:«για την κερατίνη που είναι η βασική πρωτεϊνη των μαλλιών», βλέπουμε τα ωραία μακριά μαλλιά ενός κοριτσιού (ΧΓ:121)

Ý ÷ ó ý û û ý õ ö ê

Το εικονίδιο των προ-ερωτήσεων, είναι ένα αγόρι που σκέφτεται, αναρωτιέται.

«Ίσως σας φανεί αστείο, αλλά η μαγειρική δεν έχει σχέση μόνο με τη Χημεία, έχει και με την Αλγοριθμική. Ζητήστε από την μητέρα σας ένα κουτί πουρέ και διαβάστε τις οδηγίες που γράφει επάνω του....» (ΠΓ:240)

Πληροφορική: το παρόν και το μέλλον», στις σελίδες 312 -313, ο Bill Gates περιγράφει «..Σε ένα θαλαμίσκο, τρεις φοιτήτριες αγοράζουν φορέματα. Μία μία τη φορά, οι κοπέλες στέκονται μπροστά σε έναν τρισδιάστατο σαρωτή, που παίρνει τα μέτρα τους. Καθεμιά με τη σειρά της φοράει ένα ζευγάρι ειδικά γυαλιά και βλέπει μια πιστή εικόνα της με το φόρεμα που επιλέγει..... ..Μερικές φορές γελούν μεταξύ τους και άλλοτε δίνουν τα γυαλιά η μια στην άλλη, ουρλιάζοντας ενθουσιασμένες από το πόσο «πραγματικά ωραίες» δείχνουν. Τελικά, παραγγέλνουν το

φόρεμα της προτίμησής τους, το οποίο θα φτάσει στο σπίτι τους την επόμενη μέρα. ... και θα τους πηγαίνει ωραία.» (ΠΓ: 312 -313)

à ñ ù û ÷ û ï ë í

Εικόνες (ΤΒ:47)

Εικόνα 1.28 (ΤΒ:44)

ß û ÷ õ í ÿ ø þ

Συμπεριφορές ‘αυτονόητες’ και ‘αναμενόμενες’ τόσο για τους άντρες όσο και για τις γυναίκες είναι πολύ συχνές σε όλα τα εγχειρίδια. Η γυναίκα είναι αυτή που μαγειρεύει και ασχολείται με θέματα νοικοκυριού και φροντίδας του σπιτιού, ενώ ο άντρας, που έχει και την οικονομική δύναμη, φροντίζει για την αγορά αγαθών.

Η φροντίδα των παιδιών είναι επίσης αποκλειστικά γυναικεία υπόθεση αν και ασφαλώς θα μπορούσε και ένας πατέρας να δίνει το φάρμακο στο άρρωστο παιδί του ή να το βγάλει βόλτα με το καροτσάκι είτε μόνος του είτε μαζί με τη γυναίκα του.

Αν και στα βιβλία των Μαθηματικών της Β΄ και Γ΄ τάξης καθώς και στα βιβλία της Βιολογίας γίνεται μια προσπάθεια δίκαιης εκπροσώπησης και των δύο φύλων, τις περισσότερες φορές οι φιγούρες των κοριτσιών είναι παθητικές ενώ των αγοριών παρουσιάζονται να σκέφτονται κάτι ή να κάνουν κάτι. Χαρακτηριστικό είναι το σκίτσο στο βιβλίο της Β΄ τάξης (σελ. 49), όπου ένα αγόρι ως αθλητής δρόμου μετ’ εμποδίων ξεπερνά εύκολα όλα τα μαθηματικά εμπόδια. Τα κορίτσια για άλλη μια φορά απουσιάζουν. Η συνεχής παρουσία του ενός φύλου και η επίσης συνεχής απουσία του άλλου φύλου από δραστηριότητες που περιγράφονται με γραπτό κείμενο ή με εικόνες στα σχολικά εγχειρίδια ενισχύουν στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων.

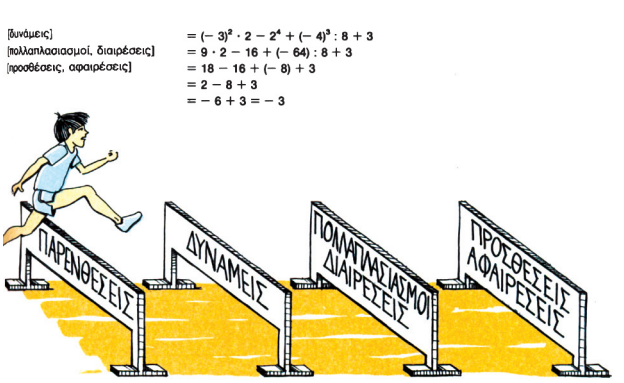

Η μοναδική αναφορά σε κορίτσια στο βιβλίο της Πληροφορικής βρίσκεται στις σελ. 312-313 (που έχει καταγραφεί παραπάνω), και είναι η δραστηριότητα που εναρμονίζεται πλήρως με το κλασικό στερεότυπο των φιλάρεσκων κοριτσιών, που η αγαπημένη τους ασχολία είναι τα ψώνια.

Στη Χημεία της Γ΄ τάξης, η εικόνα στη σελίδα 24 μας δείχνει ένα καλογυμνασμένο αντρικό σώμα, ως παράδειγμα «για το γαλακτικό οξύ που συσσωρεύεται στους μύες, μετά από έντονη σωματική άσκηση». Αντίθετα, «για την κερατίνη που είναι η βασική πρωτεΐνη των μαλλιών», βλέπουμε τα ωραία μακριά μαλλιά ενός κοριτσιού (εικόνα, σελ. 121). Στις εικόνες της σελ. 47 της Τεχνολογίας Β΄, βλέπουμε τη γυναίκα, εργαζόμενη μεν, αλλά σε τομείς που είναι «κατάλληλοι για μια γυναίκα»: στις «υπηρεσίες», όπως γράφει η λεζάντα. Η γυναίκα είναι σερβιτόρος, αεροσυνοδός, παιδίατρος, σε αντίθεση με την εικόνα 1.28 (σελ.44) όπου «η δημιουργικότητα των εργαζομένων εξαρτάται και από το μοντέλο διοίκησης», όπου βλέπουμε έναν άνδρα στο γραφείο του, με τον υπολογιστή του, τα σχέδιά του κ.λ.π. Το μήνυμα που «διαβάζουν» οι χρήστες και χρήστριες των εγχειριδίων είναι ότι: Οι γυναίκες ξέρουν να φροντίζουν, οι άνδρες ξέρουν να διοικούν.

Εικ. 1.31 Υπηρεσίες

Αφήνουμε ασχολίαστο το κείμενο της σελίδας 311 στο βιβλίο της Πληροφορικής Γυμνασίου που αναφέρεται στις «έξυπνες (οικιακές) συσκευές (που) θα εφοδιαστούν και με αναγνώριση φωνής, ώστε να ξεχωρίζουν τις δικές σας εντολές από τις εντολές ενός πεντάχρονου σαδιστή, που θέλει να ψήσει την κούκλα του».

7. Φωνή και στα δύο φύλα

Στα εγχειρίδια υπάρχουν και παραδείγματα μη στερεοτυπικής προβολής των δύο φύλων. Είναι φανερή η προσπάθεια των συγγραφικών ομάδων σε κάποιες περιπτώσεις να αποφύγουν στερεότυπες αντιλήψεις για τους ρόλους και τις ικανότητες των δύο φύλων, τα επαγγέλματα στα οποία δραστηριοποιούνται και τις δραστηριότητες στις οποίες εμπλέκονται άνδρες και γυναίκες. Τα παραδείγματα αυτά αφορούν κυρίως την εικονογράφηση και πολύ λίγο τα κείμενα.

Î ù ì û ý é þ ß û ÷ õ í ÿ ø þ Ý ý û è ÿ ñ õ þ
Ù í ô ó ø í õ ö è

Στα βιβλία των Μαθηματικών της Β΄ και Γ΄ τάξης έχουμε την αντικατάσταση της αντρικής φιγούρας δίπλα στα συμπεράσματα και τις μαθηματικές έννοιες με το σκίτσο μιας κουκουβάγιας. Επίσης και στα δύο βιβλία γίνεται μια προσπάθεια να διατηρηθεί η

Γενικά

για να πολλαπλασιάσουμε μονώνυμο με πολυώνυμο, πολλαπλασιάζουμε το μονώνυμο με κάθε όρο του πολυωνύμου και προσθέτουμε τα γινόμενα που προκύπτουν.

ισορροπία εμφάνισης των δύο φύλων με σκίτσα αγοριών και κοριτσιών που εμφανίζονται εναλλάξ και παρουσιάζουν μέσα σε συννεφάκια μαθηματικές προτάσεις.

$\frac{5}{8}$ του σχήματος $-$ $\frac{2}{8}$ του σχήματος $=$ $\frac{3}{8}$ του σχήματο

Από τα παραπάνω φαίνεται λογικό να πούμε ότι η δι» φορά των κλασμάτων $\frac{5}{8}$ και $\frac{2}{8}$ είναι το κλάσμα $\frac{3}{8}$. Έτ γράφουμε

$$\frac{5}{8}-\frac{2}{8}=\frac{3}{8}$$

Γενικά

Η διαφορά δυο ομώνυμων κλασμάτων είναι το κλάσμα που έχει αριθμητή τη διαφορά των αριθμητών και παρονομαστή τον ίδιο.

$$\frac{\alpha}{\beta}-\frac{\gamma}{\beta}=\frac{\alpha-\gamma}{\beta}$$

΄Οπως και στον πολλαπλασιασμό, θυμόμαστε ευκολότερα το πρόσημο του πηλίκου δύο αριθμών με τον εξής πρακτικό κανόνα.

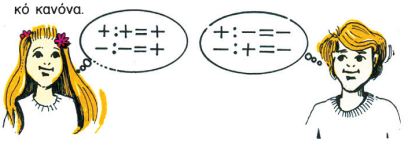

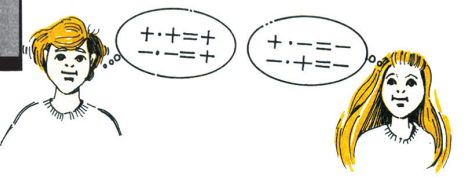

Ï õ û ÷ û ï ë í

Στα βιβλία της Βιολογίας και των δύο τάξεων κορίτσια και αγόρια εμφανίζονται με την ίδια συχνότητα πάνω από ένα μικροσκόπιο.

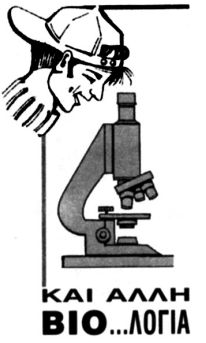

Στο βιβλίο της Γ΄ τάξης (σελ. 163) επίσης υπάρχει η εικόνα ενός αγοριού που βάζει πλυντήριο. Μια δραστηριότητα που αφορά στο νοικοκυριό και το στερεότυπο θέλει να την αναλαμβάνουν γυναίκες εδώ βλέπουμε να την αναλαμβάνει και να τη φέρει με επιτυχία σε πέρας ένας άνδρας. Στην ίδια επίσης ενότητα ένα κορίτσι ασχολείται με την ανακύκλωση διαφόρων άχρηστων υλικών του σπιτιού –οικολογική συνείδηση και υιοθέτηση οικολογικής συμπεριφοράς– ενώ ένα άλλο εικονίζεται να χρησιμοποιεί το ποδήλατο για τις μετακινήσεις του στην πόλη. Σε επόμενη ενότητα (σελ. 166) ένα κορίτσι εικονίζεται να διαβάζει εφημερίδα και οι αναγνώστες και οι αναγνώστριες του εγχειριδίου «διαβάζουν» το μήνυμα ότι οι γυναίκες ενδιαφέρονται και φροντίζουν να ενημερωθούν για το τι συμβαίνει στον κόσμο.

Στον εργαστηριακό οδηγό της Βιολογίας και των δύο τάξεων υπάρχουν ισάριθμα σκίτσα κοριτσιών και αγοριών σε εργαστήριο. Αυτό ασφαλώς είναι μια καλή προσπάθεια προς την αποδόμηση των στερεοτύπων η οποία όμως δεν ολοκληρώνεται αφού και πάλι το κορίτσι στέκεται πίσω από τον πάγκο του εργαστηρίου χωρίς να παίρνει μέρος στη δραστηριότητα, ενώ το αγόρι κρατώντας δοκιμαστικούς σωλήνες κάνει πειράματα.

â ÿ õ ö ê

«...Φυσικοί είναι επίσης πολλοί άνθρωποι, άνδρες και γυναίκες....»(ΦΒ:7)

Εικόνα 2.8 (ΦΒ:40): Δυναμική ενέργεια
Εικόνα 2.23 (ΦΒ:54): Θερμική διαστολή-συστολή
Εικόνες 4.23, 4.24. 4.25 (ΦΒ:134,135): Στατικός ηλεκτρισμός
«Υπέθεσε ότι εσύ και οι συμμαθητές (-τριες) της τάξης σου, είστε....»(ΦΒ:52,Ασκ.3)

ã ó ø ñ ë í

Εικόνες (ΧΒ:22): Γραφική ύλη, Καλλυντικά, Εργαστήριο-Χημικοί
Εικόνα (ΧΒ:29): Πορταίτο κοριτσιού, (Ιδιότητες ύλης)
Εικόνα (ΧΒ:30): Σκίτσο:αγόρι-κορίτσι, Εικόνα (ΧΒ:56) Τα μόρια (κορίτσι πειραματίζεται)
Εικόνα (ΧΒ:91) Αφή ολυμπιακής φλόγας, Εικόνα (ΧΒ:100): Το νερό (κορίτσι)
«Συλλογή αλουμινίου -γυαλιού για ανακύκλωση», (ΧΒ:117,ένθετο)
Εικόνα (ΧΒ:102): Αναψυκτικά και ποτά (κορίτσι)
Εικόνα (ΧΓ:3) Μαθητής-Μαθήτρια

Ý ÷ ó ý ÿ õ ö ê

Αναφορά στην Ada Byron (ΠΓ:11)

à ñ ù û ÷ û ï ë í

Εικόνα 1.17 (ΤΒ:24) «Τα είδη σπορ απευθύνονται κυρίως σε νέους», (Κορίτσι)
Εικόνα 1.27 (ΤΒ:43) «Για την λειτουργία των παραγωγικών μονάδων...» (Γυναίκα)
Εικόνες 1.31(ΤΒ:47) «Υπηρεσίες» (Γυναίκες)
Εικόνα 1.35(ΤΒ:54) «Εργοστάσιο παραγωγής ηλ. Προϊόντων στην Κορέα»(εργάτρια)
Εικόνες 1.38 (ΤΒ:57) «Παλιές διαφημίσεις...»

ß û ÷ õ í ÿ ø þ Ý ý û è ÿ ñ õ þ

Μια πολύ καλή προσπάθεια, σε σχέση με την εικονογράφηση, έχουμε στα βιβλία Χημείας. Τα σκίτσα που συνοδεύουν τα πειράματα, τα ένθετα, την περίληψη, τις ερωτήσεις,

την ανακεφαλαίωση και το παράρτημα, είναι θα λέγαμε δίκαια μοιρασμένα και στα δύο φύλα. Αυτή η πρακτική θα μπορούσε να είναι το παράδειγμα και για τα άλλα εγχειρίδια. Επίσης στη Χημεία Β΄, διαβάζουμε στην άσκηση 3 (σελ. 52): «Υπέθεσε ότι εσύ και οι συμμαθητές(-τριες) της τάξης σου, είστε τα μόρια του σώματος Χ.....» Οι αναφορές αυτές όμως δυστυχώς είναι και οι μοναδικές.

Στα βιβλία Φυσικής συναντούμε λίγες εικόνες όπου το κορίτσι εκτελεί πειράματα. Υπάρχουν επίσης και μερικά θετικά παραδείγματα, μόνον που είναι πολύ λίγα, όπως στην σελίδα 3 του βιβλίου Φυσικής Γ΄ που η συγγραφική ομάδα, απευθύνεται και στα δύο φύλα δηλώνοντας ότι το βιβλίο έχει σκοπό: «Να εξοικειώσει τους μαθητές και τις μαθήτριες. ...» και στη σελ.26, όπου αναφέρεται: «Παρακολουθούμε έναν αγώνα δρόμου 100m. Μετά το σήμα εκκίνησης οι αθλητές ή οι αθλήτριες προσπαθούν να αυξήσουν όσο το δυνατόν πιο γρήγορα την ταχύτητά τους μέχρι να φθάσουν τη μέγιστη δυνατή».

Στο βιβλίο της Τεχνολογίας Β΄ συναντούμε σε εικόνες τη γυναίκα επιστήμονα και ερευνήτρια, όπως η εικ. 2.15 (σελ. 98), τη γυναίκα που συμμετέχει στη διοίκηση μιας επιχείρησης, όπως και φωτογραφίες με ομάδες μαθητριών και μαθητών που ασχολούνται με κατασκευές στο μάθημα της τεχνολογίας.

Ως προς το γλωσσικό επίπεδο θετική είναι η στάση των συγγραφέων των βιβλίων της Γεωγραφίας και της Χημείας, που στις ασκήσεις απευθύνονται σε μαθητές και μαθήτριες χρησιμοποιώντας το β΄ πρόσωπο.

Είναι θετικό και πολύ σημαντικό που στα σχολικά εγχειρίδια Θετικών Επιστημών υπάρχουν παραδείγματα στα οποία άνδρες και γυναίκες, κορίτσια και αγόρια φαίνονται να συμμετέχουν ισότιμα σε δραστηριότητες, να μοιράζονται προβληματισμούς και να σκέφτονται από κοινού λύσεις, να παίρνουν μέρος με ισότιμους ρόλους σε πειράματα, να ασκούν τα ίδια επαγγέλματα. Αυτά τα παραδείγματα μπορεί να είναι οδηγός για αλλαγές τόσο στα εγχειρίδια όσο και στα παραδείγματα που χρησιμοποιούν και στις αναφορές που κάνουν οι εκπαιδευτικοί όταν διδάσκουν.

8. Η εικόνα της οικογένειας

Στα εγχειρίδια διαμορφώνεται μια νόρμα για τη δομή της οικογένειας και τις λειτουργίες των μελών της. Η συνήθης θέση κάθε μέλους στο χώρο του σπιτιού, οι δραστηριότητες στις οποίες εμπλέκεται και η σχέση του με τα άλλα μέλη περιγράφει έμμεσα θέσεις κύρους και σχέσεις δύναμης και εξάρτησης.

Î ù í û ý é þ

Ù í ô ó ø í õ ö è

«η οικογένεια του Πέτρου έκανε διακοπές στη Χίο» (ΜΑ: 21)

«ένας οικογενειάρχης για να μεγαλώσει την αυλή του αγόρασε διπλανή οικοπεδική έκταση...» (ΜΑ: 53)

«μια τετραμελής οικογένεια (2 γονείς και 2 παιδιά) παρακολουθεί μια θεατρική παράσταση» (ΜΑ: 56)

«ένας οικογενειάρχης αγοράζει ηλεκτρικά είδη....θα υπογράψει συναλλαγματική...» (ΜΑ: 174)

«εξέταση 40 οικογενειών ως προς τον αριθμό των δωματίων» (ΜΓ: 136)
«Η μητέρα του Σπύρου πληρώνει τα ψώνια στο Σούπερ Μάρκετ» (ΜΑ: 37)
«η μητέρα του Κώστα…έφτιαξε μαρμελάδα».... (ΜΑ: 178)
«τα σύγχρονα αυτοκίνητα…..ο Πέτρος παρατήρησε τις ενδείξεις των δύο οργάνων….. πώς μπορεί να βοηθήσει τον πατέρα του…» (ΜΒ: 171)
«σε μια διαδρομή με το λεωφορείο μια μητέρα με το παιδί της πλήρωσαν» (ΜΒ: 82)

Ï õ û ÷ û ï ë í

«ένας πατέρας και μία μητέρα να λένε κάτι στην έφηβη κόρη τους/εικόνα» (ΒΓ:139)

Ð ñ ï ý í ë í

Στη Γεωγραφία της Β΄ τάξης και σε όλη τη 2η ενότητα με θέμα 'οι κάτοικοι της Ευρώπης' στο πάνω μέρος κάθε σελίδας υπάρχει ένα μικρό σκίτσο με την εικόνα μιας τετραμελούς οικογένειας.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2Η ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

«ένας οικογενειάρχης για παράδειγμα είναι δυνατό την ίδια μέρα να επισκεφθεί 3-4 διαφορετικούς τομείς της πόλης του να εργαστεί, να αγοράσει κάποια αγαθά από το εμπορικό κέντρο, να επισκεφθεί ένα συγγενή του στο νοσοκομείο, να λύσει κάποιο πρόβλημά του σε ένα υπουργείο, να φάει έξω με την οικογένειά του και να επιστρέψει στη δική του συνοικία για να κοιμηθεί» (ΓΒ:59)

ß û ÷ õ í ÿ ø þ

Στα εγχειρίδια των Θετικών Επιστημών δε διαπιστώνεται συχνή αναφορά στην οικογένεια ως θεσμό. Δεν είναι εμφανείς δηλ. οι τύποι οικογένειας στους οποίους αναφέρονται οι συγγραφείς έστω και τις λιγοστές φορές που γίνεται αναφορά σ' αυτές, αλλά ούτε και οι ρόλοι των μελών της. Συνήθως γίνεται αόριστη αναφορά στη μητέρα, τον πατέρα ή τα παιδιά σε διάφορα παραδείγματα και ασκήσεις στα βιβλία των Μαθηματικών. Στα βιβλία της Βιολογίας οι όροι 'μητέρα' και 'πατέρας' σχετίζονται κυρίως με τη βιολογική σημασία των λέξεων και αφορούν στους βιολογικούς γεννήτορες.

Η γενικότερη αίσθηση που δημιουργείται είναι ότι οι συγγραφείς αναφέρονται στον κλασικό τύπο της τετραμελούς οικογένειας. Π.χ. στη Γεωγραφία της Β΄ τάξης και σε όλη τη 2η ενότητα με θέμα 'οι κάτοικοι της Ευρώπης' στο πάνω μέρος κάθε σελίδας υπάρχει ένα μικρό σκίτσο με την εικόνα μιας τετραμελούς οικογένειας, όπου ο πατέρας και η μητέρα στέκονται όρθιοι και τα δύο παιδιά, αγόρι και κορίτσι στις αντίστοιχες με τους γονείς τους θέσεις, κάθονται μπροστά τους. Σε ένα άλλο παράδειγμα στα Μαθηματικά της Α΄ τάξης στη σελίδα 56 αναφέρεται ότι 'μια τετραμελής οικογένεια παρακολουθεί μια θεατρική παράσταση'.

Επίσης ηγετικό ρόλο μέσα στην οικογένεια παίζει πάντα ο πατέρας, ο οποίος είναι και ο μόνος που χαρακτηρίζεται ως 'οικογενειάρχης'. Ο πατέρας ασχολείται κυρίως, αν όχι μόνο, με οικονομικά θέματα. Αγοράζει γη, ηλεκτρικά είδη, εργάζεται.

Ý ý û è ÿ ñ õ þ

Στα εγχειρίδια των θετικών Επιστημών δεν γίνεται συχνή αναφορά στο ρόλο και στους τύπους της οικογένειας. Δεν γίνεται επίσης ρητή αναφορά σε μορφές οικογένειας ούτε υπάρχει καμιά αναφορά σε άλλο, από το παραδοσιακά αποδεκτό, μοντέλο οικογενειακής οργάνωσης. Οι γυναίκες παρουσιάζονται να ασχολούνται με παραδοσιακές οικιακές δραστηριότητες και να φροντίζουν την οικογένεια. Ο άνδρας προβάλλεται ως αρχηγός του σπιτιού, ασχολείται με κάθε είδους οικονομική δραστηριότητα και είναι υπεύθυνος για τα οικονομικά βάρη της οικογένειας. Η συμμετοχή του άντρα σε μια σειρά οικονομικών δραστηριοτήτων έχει ως αποτέλεσμα να αυξάνει το γόητρο και η δύναμή του ενώ αντίθετα η γυναίκα παρουσιάζεται με μειωμένη οικονομική δυνατότητα η οποία της επιτρέπει να αγοράζει κυρίως προϊόντα που αφορούν το σπίτι. Σημαντικό είναι ότι ακόμη και σ' αυτή την περίπτωση οι γυναίκες προσδιορίζονται μέσα από το μητρικό τους ρόλο κι όχι με το όνομά τους. Για να μη συντηρείται η αντίληψη ότι ο συνήθης τύπος οικογένειας είναι η τετραμελής οικογένεια (2 γονείς και 2 παιδιά) που προέρχεται από νομική ή θρησκευτική ένωση των γονέων (γάμος), καλό είναι να παρουσιάζονται και άλλες μορφές οικογένειας μέσα από τις ασκήσεις και τα παραδείγματα όπου αυτό είναι δυνατό. Επίσης είναι καλό οι ρόλοι των δύο φύλων στην οικογένεια να μην είναι τόσο διακριτοί. Άνδρες και γυναίκες, πατέρας και μητέρα μπορούν το ίδιο καλά να φέρουν σε πέρας δραστηριότητες μέσα και έξω από το σπίτι και να αναλάβουν με την ίδια επιτυχία ρόλο οικογενειάρχη.

Ð àÞÖàÜ ÙÒÞÜß Òüë÷ûïûþ

Τα σχολικά εγχειρίδια αποτελούν ένα δομικό στοιχείο διδασκαλίας και τη σημαντικότερη γραπτή πηγή που χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί. Τα εγχειρίδια των Μαθηματικών, της Φυσικής, της Πληροφορικής, υπαγορεύουν το περιεχόμενο του γνωστικού αντικειμένου για κάθε τάξη, τη σειρά με την οποία θα αναπτυχθεί και τις διδακτικές ενέργειες με τις οποίες θα διδαχθεί.

Προκειμένου να διευκολυνθεί η μάθηση των διαφόρων εννοιών, οι συγγραφείς των βιβλίων δημιουργούν ένα ανθρώπινο περιβάλλον στο οποίο οι άνθρωποι εμπλέκονται σε καταστάσεις και δραστηριότητες που οι μαθητές και οι μαθήτριες αναγνωρίζουν και με τις οποίες εύκολα ταυτίζονται. Έτσι, μαθητές και μαθήτριες παράλληλα με τις ειδικές γνώσεις που μαθαίνουν με εργαλείο το εγχειρίδιο, μαθαίνουν έμμεσα για τον κόσμο, τις ανθρώπινες σχέσεις και δραστηριότητες, τις συνήθειες και τις αξίες, τα 'πρέπει' και τα 'μπορείς' της κοινωνίας στην οποία ζουν. Τα βιβλία, λειτουργούν κατ' αυτόν τον τρόπο ως ένας παράγοντας κοινωνικοποίησης. Ο ρόλος αυτός των σχολικών εγχειριδίων, και ειδικότερα των εγχειριδίων των θετικών επιστημών, ελάχιστα αναγνωρίζεται από ειδικούς επιστήμονες, συγγραφείς και εκπαιδευτικούς γι' αυτό και ελάχιστη σημασία δίνεται στα πλαίσια συμφραζομένων που χρησιμοποιούνται στα παραδείγματα και τα προβλήματα καθώς και στην εικονογράφηση των βιβλίων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να προβάλλονται και να προάγονται μέσα από τα εγχειρίδια στερεότυπα για τους ρόλους των φύλων που θέλουν τη γυναίκα παθητική, λιγότερο έξυπνη, λιγότερο ικανή και οικονομικά εξαρτημένη από τον άνδρα. Ο ρόλος της νοικοκυράς, μητέρας και συζύγου προβάλλεται ως πρότυπο και ο επαγγελματικός χώρος για τις γυναίκες περιορίζεται σε μετρημένα στα δάκτυλα παραδοσιακά κατά κύριο λόγο επαγγέλματα. Η εικόνα και οι ρόλοι που προβάλλονται για τα φύλα στα σχολικά εγχειρίδια επηρεάζουν τις αντιλήψεις και τις προσδοκίες των παιδιών για το φύλο τους καθώς και τις μεταξύ τους σχέσεις.

Ασφαλώς τα σχολικά εγχειρίδια δεν είναι ο μόνος παράγοντας που επηρεάζει τη δημιουργία της ταυτότητας του ρόλου των φύλων στα παιδιά. Άλλοι παράγοντες όπως η οικογένεια, η τηλεόραση και τα άλλα μέσα μαζικής ενημέρωσης, η παιδική λογοτεχνία επηρεάζουν τον τρόπο που τα παιδιά 'βλέπουν' τα φύλα και τη μεταξύ τους σχέση. Τα σχολικά βιβλία όμως έχουν μαζική, σχεδόν αναπόδραστη επιρροή στα παιδιά, γι' αυτό και έχει σημασία η ανάλυση του περιεχομένου τους. Η ανάλυση του περιεχομένου των εγχειριδίων των θετικών επιστημών παρέχει ισχυρές ενδείξεις για πιθανά αποτελέσματα από τη χρήση των κειμένων στην τάξη. Από την ανάλυση του περιεχομένου ωστόσο δεν μπορεί κανείς να συμπεράνει με βεβαιότητα ότι η ιδεολογική φόρτιση του κειμένου, με τον τρόπο που ερμηνεύεται από τον ερευνητή ή την ερευνήτρια, θα πραγματοποιηθεί με τον ίδιο τρόπο στο λόγο που θα αναπτυχθεί στην τάξη. Το κείμενο επηρεάζει τα θέματα που αναπτύσσονται και τον τρόπο με τον οποίο συζητούνται στην τάξη και επηρεάζεται αντίστοιχα από τη διαδικασία παρουσίασης και διαπραγμάτευσής του μέσα στην τάξη. Πέρα δηλαδή από τον τρόπο που διαχειρίζονται την πραγματικότητα τα σχολικά εγχει-

ρίδια, τα ιδεολογικά, πολιτικά και πολιτισμικά στοιχεία που αναδεικνύουν, παίζει μεγάλο ρόλο ο τρόπος με τον οποίο οι εκπαιδευτικοί διαχειρίζονται τα κείμενα στην τάξη. Η ανάλυση, ο σχολιασμός, οι προτάσεις και οι παρεμβάσεις που προηγήθηκαν έχουν στόχο να ενημερώσουν και να ενισχύσουν τους/τις εκπαιδευτικούς ώστε:

να κατανοούν τη διαδικασία που οδηγεί στη δημιουργία της ταυτότητας του ρόλου του φύλου και της αυτοαντίληψης,

να αναγνωρίζουν πως διακρίσεις ως προς το φύλο έχουν ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση αρνητικής αυτοαντίληψης για τα κορίτσια (χαμηλή αυτο-εκτίμηση και χαμηλή αυτο-εικόνα),

να αντιλαμβάνονται τις δικές τους αντιλήψεις σχετικά με τους κοινωνικούς ρόλους ανδρών και γυναικών ως διακεκριμένους από το βιολογικό τους φύλο

να εξετάζουν κριτικά τα στερεότυπα των φύλων στα διάφορα εκπαιδευτικά υλικά που επιλέγουν, στα αναλυτικά προγράμματα και τα σχολικά εγχειρίδια, και

να είναι σε θέση (να έχουν τις γνώσεις και να κατέχουν τις τεχνικές με τις οποίες) να επιλέγουν κατάλληλα υλικά, να αποφασίζουν, να σχεδιάζουν και να προβαίνουν σε παρεμβάσεις με στόχο αλλαγές στους κοινωνικούς ρόλους αγοριών και κοριτσιών για μια αρμονική ισότιμη συμβίωση.

Ò ÷ ÷ ó ù ï ÷ ÿ ÿ ó

Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη, Χ., Μαράτου-Αλιπράντη, Λ., Καπέλλα, Λ. (2001). «Εκπαίδευση και Φύλο». Μελέτη Βιβλιογραφικής Επισκόπησης. Αθήνα: ΚΕΘΙ.

Driver, R., Squires, A., Rushworth, P. & Wood-Robinson, W. (1998). *Οικοδομώντας τις έννοιες των Φυσικών Επιστημών*. Π., Κόκοτας (επιμ. μετάφρασης). Αθήνα: Τυπωθήτω.

Θωμαϊδης Γ., Καστάνης, Ν. (2003). «Οι αναμορφώσεις της ελληνικής Μαθηματικής Παιδείας στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα. Ένα πλαίσιο προβληματισμού» στο: *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ. 130 (Μέρος 1ο), σσ. 78-92 και τ. 131 (Μέρος 2ο), σσ. 127-136.

Κανταρτζή, Ε.(2001). «Η εικόνα της γυναίκας στα βιβλία των Μαθηματικών» στο: *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ. 118, σσ. 56-67.

Κανταρτζή, Ε. (2003). *Τα Στερεότυπα του Ρόλου των Φύλων στα Σχολικά Εγχειρίδια του Δημοτικού Σχολείου*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.

Καψάλης, Α. – Χαραλάμπους, Δ., *Σχολικά Εγχειρίδια. Θεσμική Εξέλιξη και Σύγχρονη Προβληματική*, εκδ. Έκφραση, Αθήνα 1995.

ΚΕΘΙ (2000). Ισότητα των Φύλων, ο Ρόλος των Εκπαιδευτικών. Φάκελος Παρεμβατικών Μαθημάτων. ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, Υπουργείο Παιδείας.

ΚΕΘΙ (2003). Ευαισθητοποίηση Εκπαιδευτικών και Παρεμβατικών Προγραμμάτων για την Προώθηση της Ισότητας των Φύλων. Προτεινόμενη Βιβλιογραφία. ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ., Υπουργείο Παιδείας.

ΚΕΘΙ (2003). Φύλο και Εκπαιδευτική Πραγματικότητα στην Ελλάδα: Προωθώντας Παρεμβάσεις για την Ισότητα των Φύλων στο Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα. ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ., Υπουργείο Παιδείας.

Κογκίδου, Δ. (1995). «Η έμφυλη διάσταση στην εκπαίδευση. Σε ποιους τομείς απαιτείται παρέμβαση;» στο: Ν. Παπαγεωργίου (επιμ.). *Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών*. Παιδαγωγικό Υλικό και Ισότητα Ευκαιριών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Πρακτικά Συνεδρίου. Αθήνα: Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης, Γενική Γραμματεία Ισότητας, σσ. 262-270.

Κογκίδου, Δ. (1997). «Φεμινιστική Παιδαγωγική: Ένα πλαίσιο για την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών» στο: Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου (επιμ.). *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας. σσ. 227-257.

Κορωναίου, Α. (επιμ.) (2003). Ασκήσεις Ευαισθητοποίησης Επιμορφούμενων Εκπαιδευτικών. Για μια Εκπαίδευση Ίσων Ευκαιριών για Όλους και Όλες…ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, Αθήνα: ΚΕΘΙ.

Λαμπρινός, Ν., Χατζηπαντελής, Θ., Γρατσωνίδης, Α. (2002). «Η άποψη των μαθητών της

ΣΤ΄ τάξης του Δημοτικού Σχολείου για το μάθημα της Γεωγραφίας» στο: *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ.122, σσ.102-108.

Μαραγκουδάκη, Ε. (1993). *Εκπαίδευση και Διάκριση των Φύλων*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Παπαγεωργίου, Γ., Μυλωνάς, Β., Μπούτση, Δ. (2003). «Οι αλλαγές καταστάσεων της ύλης στα βιβλία της Ε΄ τάξης του Δημοτικού Σχολείου. Μια συγκριτική μελέτη» στο: *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ.130, σσ. 98-104.

Παντίσκα, Π., Παπαπάνου, Γ. και Ραβάνης, Κ. (1997). «Η διάκριση των φύλων στα σχολικά εγχειρίδια των φυσικών επιστημών: παραδοσιακές και εναλλακτικές προσεγγίσεις» στο: Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου (επιμ.). *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 331-338.

Παυλίδου, Θ. - Σ. (επιμ.) (2002). *Γλώσσα – Γένος – Φύλο*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Πολίτης, Φ. (1994). «Για μια αποδόμηση της αντιπαιδαγωγικής διάκρισης των δύο φύλων» στο: *Νέα Παιδεία*, Τ. 71, σσ. 135-147.

Ραβάνης, Κ. (1994). «Οι διαφορές επιδόσεων μεταξύ αγοριών και κοριτσιών στις φυσικές επιστήμες. Μια υπόθεση διδακτικού συμβολαίου;» στο: Ν. Παπαγεωργίου (επιμ.). *Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών*. Παιδαγωγικό Υλικό και Ισότητα Ευκαιριών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Πρακτικά Συνεδρίου. Αθήνα: Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης, Γενική Γραμματεία Ισότητας, σσ. 252-261.

Τρέσσου-Μυλωνά, Ε. (1994). «Πρακτικές που προάγουν την ισότιμη συμμετοχή των κοριτσιών στη μαθηματική παιδεία» στο: Ν. Παπαγεωργίου (επιμ.). *Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών*. Παιδαγωγικό Υλικό και Ισότητα Ευκαιριών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Πρακτικά Συνεδρίου. Αθήνα: Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης, Γενική Γραμματεία Ισότητας, σσ. 186-196.

Τρέσσου-Μυλωνά, Ε. (1997). «Φύλο και Μαθηματικά: Εκπαιδευτικές ανισότητες και Παιδαγωγική της ισότιμης συμμετοχής» στο: Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου (επιμ.). *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 339-364.

Τσοκαλίδου, Ρ. (1996). *Το Φύλο της Γλώσσας*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνίδων Επιστημόνων.

Φραγκουδάκη, Α. (1987). *Γλώσσα και Ιδεολογία. Κοινωνιολογική Προσέγγιση της Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Φρειδερίκου Α. (1995). «Η Τζένη πίσω από το τζάμι» ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΣΤΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Φρόση, Λ., Κουϊμτζή, Ε., Παπαδήμου, Χ. (2001). Ο Παράγοντας Φύλο και η Σχολική Πραγματικότητα στην Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Μελέτη Επισκόπησης. Αθήνα: ΚΕΘΙ.

Χρονοπούλου, Α. (2003). « Άρθρα για τα «Μαθηματικά» στο: Σύγχρονη Εκπαίδευση, τ. 131, σσ. 137-142.

Û ñ ù ï ÷ ÿ ÿ ó

Baker, B. & Jones, D. (1993). "Creating gender equality. Cross-national gender stratification at mathematical performance". *Sociology of Education*, 66(1), 91-103.

Delamont, S. (1983). *Interaction in the Classroom*. London: Methuen.

Delamont, S. (1990). *Sex Roles and the School.* London: Routledge.

Haggerty, S. (1995). "Gender and teacher development: issues of power and culture". *International Journal of Science Education*, 17(1), 1-15.

Johnson, D. & Roen, D. (1992). "Complimenting and involvement in peer reviews: gender variation". *Language in Society*, 21(1), 27-57.

Johnson, P.M. (2000). "Children's understanding of substances. Part I: Recognizing Chemical Change". *International Journal of Science Education*, 22 (7), 719-737.

Leroux, J. & Ho, C. (1993). "Success and mathematically gifted female students: The challenge continues". *Feminist Teacher*, 7(2), 42-49.

Morgan, M. (1990). "Confronting sex stereotypes in the classroom". *Journal of Reading*, 33(4), 306-307.

Pryor, J. (1995). "Gender issues in groupwork - a case study involving with computers". *British Educational Research Journal*, 21(3), 277-287.

Rodgers, M. (1990) "Mathematics: pleasure or pain?" στο: L. Burton (ed). *Gender and Mathematics. An International Perspective*. London: Cassel, 29-37.

Tressou-Milona, E. (1990). "True or False: Primary school girls do badly at maths" στο: Burton, L. (ed.). *Gender and Mathematics. An International Perspective.* London: Cassell, 113-118.

Wiegand, P. (1992). "The new Europe in Geography Teaching". *Report of the Symposium Council for Cultural Co-operation.* Strasburg, 1-14.

ã ý ê ÿ õ ø ñ þ Ñ õ ñ ô ù ÿ ñ õ þ ÿ û Ñ õ í ð ë ö û

Z Z Z D X W K J U (Διατμηματικό Προπτυχιακό Πρόγραμμα για Θέματα Φύλου και Ισότητας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης)

Z Z Z J H Q G H U (Σπουδές Φύλου και Ισότητας στις Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες στο Πάντειο Πανεπιστήμιο)

Z Z Z I \ O R W K (Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: «Φύλο και Θρησκεία» Τμήματος Θεολογίας Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών)

Z Z Z D H J H Q J U J H Q (Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Γυναίκες και Φύλα: Ανθρωπολογικές και Ιστορικές Προσεγγίσεις» στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου)

Z Z Z J H Q G H (Διατμηματικό Προπτυχιακό Πρόγραμμα για Θέματα Φύλου και Ισότητας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας)

Z Z Z V R F X R F (Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: «Το Φύλο στις Κοινωνικές Επιστήμες» Πανεπιστημίου Κρήτης)

Z Z Z J H Q G H U L V V X (Κέντρο Συντονισμού Μελετών και Ερευνών Διοτίμα)

Z Z Z N H (Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας)

Z Z Z L V R (Νομική Υπηρεσία Ισότητας)

Z Z Z H X U R (Διεύθυνση Φύλου Ευρωπαϊκής Ένωσης)

Z Z Z H R F (Equal Opportunities Commission)